1-20697

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

23 май, № 21 (3406)

МАРҲАБО, ФЕСТИВАЛ

Мустақиллик боис кўрк ва тароват касб этиб бораётган ватанимиз пойтахти кўплаб халқаро анжуманлар ўтказиладиган марказга айланиб бормоқда.

22 май куни Халқлар дўстлиги саройи республика жамоатчилиги вакиллари, маданият ва санъат намояндалари, кино мухлислари билан гавжум бўлди. Саройга Тошкентда фаолият кўрсатаётган дипломатик корпус, халқаро ташкилотлар ваколатхоналари вакиллари ҳам ташриф буюрдилар. Бу ерда XII Тошкент халқаро кинофестивалининг тантанали очилиш маросими бўлди. Шаҳар ҳокими Козим Тўлаганов тантанали йиғилишни очар экан, ташкилий қўмита номидан фестивал иштирокчилари ва меҳмонларини Тошкент заминида муборакбод этди.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг фестивал қатнашчиларига йўллаган табригини Президентнинг Давлат маслаҳатчиси Уткир Раҳматов ўқиб эшиттирди. ЮНЕСКО Бош директори Федерико Майор табригини мазкур халқаро ташкилотнинг Ўзбекистондаги вакили Берри Лейн ўқиб берди.

...Йиғилганларнинг қизғин олқишлари остида анжуман байроғи кўтарилади. Муҳташам зал бўйлаб фестивал мадҳияси янграйди.

Машҳур адиб, мазкур киноанжуман танлов ҳайъати раиси Чингиз Айтматов йиғилганларни самимий қутлаб, ҳайъат аъзолари билан таништирди. Улар орасида жаҳоннинг турли мамлакатлари вакиллари — киноюлдузлар, режиссёрлар, мутахассислар бор.

Бу галги киноанжуман санъаткорларнинг чин маънодаги очиқ кўриги ва мусобақасидир. Шу боис, фестивал ғолиблари учун таъсис этилган салмоқли совринлар кеча қатнашчиларига намойиш этилди...

Тошкент кинофестивали «Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» шиори остида ўтаётганида теран рамзий маъно бор. Зеро, умуминсоний қадриятлар турли эл ва элатларнинг эзгу тилакларини, интилишларини ўзида мужассам этса, юксак миллий тараққиёт барча халқларнинг азалий орзусини ифодалайди. Фестивал дастури доирасида намойиш этиладиган филмларда бу ёрқин ҳақиқат яна бир карра намоён бўлса ажаб эмас. Шу маънода, Тошкент кинофестивалининг аҳамияти, унинг халқлар ўртасидаги дўстлик ришталарини янада мустаҳкамлаш борасидаги ўрни беқиёсдир. Фестивал филмлари кино мухлислари қалбида ўчмас таассурот қолдиради деб умид қиламиз.

Тошкент кинофестивалида жаҳоннинг 32 мамлакати ҳамда саккиз халқаро ташкилотдан кино ва санъат арбоблари, олим ва мутахассислар иштирок этмоқда. Нуфузли фестивал ҳайъати расмий танловга қўйилган филмларни Киночилар уйида кўрикдан ўтказиб баҳолайди. Фестивал кунлари «Кино бозори» ишлаб туради. Анжуманга тахт қилиб қўйилган пойтахтимиздаги олти кинотеатрда фестивал филмлари томошабинлар ҳукмига ҳавола этилади.

Шуниси қувончлики, фестивал қатнашчилари мустақиллик йилларида Ўзбекистон эришган ютуқлар, меҳмондўст ва бағрикенг халқимиз билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўладилар. Меҳнат жамоаларида, илм даргоҳларида, ижодий уюшмаларда кино юлдузлари, анжуман меҳмонлари билан учрашувлар бўлиб ўтади. Кино санъатини янада ривожлантириш борасида мутахассислар тажриба алмашадилар, бир-бирларининг эришган ютуқларидан баҳраманд бўладилар.

Фестивалнинг очилиш маросимида Ўзбекистон санъат усталари ва ижрочи ёшларининг катта концерти намойиш этилди.

Маросимда республика Бош вазири ўринбосари Алишер Азизхўжаев қатнашди.

(ЎзА)

ТОШКЕНТ ХАЛҚАРО КИНОФЕСТИВАЛИ ҚАТНАШЧИЛАРИГА

Муҳтарам кино санъати арбоблари!

Қадрли дўстлар!

Сизларни, турли қитъалар ва мамлакатлардан келган кино ижодкорларини, қадимий ўзбек заминида илм-маърифат, санъат ва маданиятга азал-азалдан эътиқоди баланд халқимиз ва шахсан ўз номимдан муборакбод этишдан ғоят мамнунман.

Тошкент киноанжуманининг «Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» шиори остида ўтиши бежиз эмас. Бу мустақил Ўзбекистон диёридаги кино байрамига янгича руҳ ва янгича мазмун бахш этиши шубҳасиздир.

Ўзаро ҳамжиҳатлик, тинчлик, дўстлик, ҳамкорлик каби умумбашарий қадриятлар устивор бўлсагина, ҳар бир халқ, ҳар бир миллат фаровон яшаши, одил ва демократик жамият қуриши мумкин.

Тошкент киноанжумани инсонлар қалбига ёруғ орзулар бахш этишга, эрк, озодлик, тинчлик, ҳамжиҳатлик, дўстлик ва биродарлик ғояларини сингдиришга, мамлакатлар ва халқларнинг маданиятини ўзаро боғлашга, яқинлаштиришга, ер юзида ўзаро ишонч ва ҳурматни мустаҳкамлашга хизмат қилади, деб ишонаман.

Сизларни серқуёш Ўзбекистон тупроғида яна бир бор самимий қутлайман ва кинофестивалингиз ишига муваффақият тилайман.

Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти

КЎНГИЛЛИ БОШЛАНГАН ИЛК ТАШРИФ

Пойтахтимизнинг ҳар бир гўшасида фестивал нафаси уфуриб турибди. Айниқса, муҳташам «Ўзбекистон» меҳмонхонаси кеча-кундуз гавжум. Бу ерда ҳаммани: фестивал меҳмонларини ҳам, мезбонларни ҳам, журналистлару мухлисларни ҳам ҳаяжонли, серҳаракат ҳолатда учратасиз. Биз фотомухбирларимиз Содиқ Маҳкамов билан меҳмонхонанинг фойесига қадам қўйишимиз билан Япониядан ташриф буюрган санъаткорларга дуч келдик. Уларнинг юз-кўзларидан, хатти-ҳаракатларидан мамнунлик акс этиб турарди. Содиқ ака ўз одати бўйича дарҳол фотоаппаратини ишга туширди. Мен эса япониялик киноактёр Хироси АБЭни саволга тутдим.

— Аввало, менинг Ўзбекистонга илк бор келганимни ҳамда дастлабки ташрифим ниҳоятда кўнгилли бошланганини айтиб ўтишим керак. Чунки шаҳрингиз остонасидаёқ одамларнинг меҳмондўст қалб ҳароратини яққол ҳис қилдик. Очиғи, Япониядаги баланд-баланд бинолару, тиним билмас машиналар ҳаракатидан анчагина чарчаган эканман. Шаҳрингиздаги яшиллик, кенглик кўнглимни ғоят хушнуд этди. Атрофга назар солиб баҳри-дилим очилди.

Бу ерга биз учта филм олиб келдик. Шулардан мен «Шамол тўхтаганда» филмида асосий қаҳрамонлардан бири ролини ижро этганман. Ушбу фестивалдан яхши таассуротлар, дўстона танишувлар билан қайтаман, деган умиддаман.

Биз ҳам пойтахтимизда илк бор меҳмон бўлган япониялик актёрнинг умидлари рўёбга чиқишини чин дилдан тилаб қоламиз.

Г. ФАЙЗИЕВА

ҚАРДОШЛИК — ШЕЪРИЯТ — РУҲИЙ БИРДАМЛИК

19 май санаси Марказий Осиё халқларининг мустақил маданияти тарихида янги саҳифа очди: Тошкентдаги «Туркистон» саройида Марказий Осиё халқлари шоирларининг катта мушоираси бўлди. Мушоира Марказий Осиё халқлари маданияти Ассамблеяси ва Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамкорлигида ўтказилди.

Анжуманни Ассамблея президенти Чингиз Айтматов очди. У ўзининг қизғин нутқида Ўзбекистон республикаси Президенти Ислом Каримов даъватига биноан туғилган «Туркистон — умумий уйимиз» ғоясининг моҳияти, ушбу ғоя туфайли Марказий Осиёнинг қон-қардош халқлари юракларида биродарлик ва бовурдошлик руҳининг юксалганлиги, қардош халқлар бирдамлигини янада мустаҳкамлашда шеъриятнинг беқиёс ўрни, аслида қардошлар шеъриятининг ўқ илдизи битталиги, бугунги шеърият туйғуларимиз, руҳларимизни уйғунлаштиришнинг энг муҳим ва энг самарали йўли бўла олишини, шеърий оҳанглар юракларни юракларга туташтириш қудратига қодирлиги, маънавий камолотда Марказий Осиё халқлари учун энг муҳими руҳий бирдамлик ва якдиллик эканлигини таъкидлади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов мустақиллик замонидан илгари бизни — уруғимиз битта бўлган қардош халқларни парчалаб ташлаш фалокатидан фақатгина шеърият, адабиёт сақлаб қолганлиги, бугунги мустақиллик кунларида адабиёт катта қадар-қимматга эга бўлаётганлиги, адабиётимизнинг куч-қудрати ҳақида жўшиб гапирди. Барчани қардошлик мушоираси — шеърият байрами билан муборакбод этди.

Мушоирада қозоқ шоирлари Мухтор Шаханов, Маъди Қайинбоев, Габиддин Қулаҳмедов, Сакен Иманасов, тожик шоирлари Асқар Ҳакимов, Али Бобожон, қирғиз шоирлари Анатой Умарканов, Соғин Ақмонбеғова, Салтанат Оразқулова, Отажон Қўжақулов, қорақалпоқ шоири Абулқосим Утапберганов, ўзбек шоирлари Жуманиёз Жабборов, Ойдин Ҳожиева, Абдували Қутбиддин, Иқбол Мирзо шеър ўқидилар. Ўқилган ҳар бир шеърга гулдурос қарсаклар уланди.

Давоми учинчи бетда

ДАСТЛАБКИ КУН ҲАЯЖОНЛАРИ

Кеча, фестивалнинг дастлабки куни ғоят ҳаяжонли кечди. Чунки пойтахтимизга ташриф буюрган меҳмонлар, уларни кутиб олган мезбонлар ва кино мухлислари бир-бирлари билан дийдор кўришдилар. Дастлабки танишувлар, илк мулоқотлар бўлиб ўтди. Айниқса, эрталаб «Ўзбектуризм» компанияси биносида ўтган фестивалнинг биринчи матбуот конференцияси қизғин ўтди.

Матбуот маркази бошлиғи Аббосхон Усмоновнинг ахборотидан сўнг фестивал бош дирекцияси раҳбари Темурмалик Юнусов навбатдаги анжуманнинг ўзига хос янги шароитда иш бошлаётганлигини таъкидлаб, бу сафар унинг географияси бирмунча кенгайиб, филмлар ранг-баранглашганини айтди. Ушбу анжуманда Европа мамлакатларидан ҳам кўплаб киноижодкорлар қатнашмоқдалар. 80га яқин филм орасидан 14та киноасар кўрик-конкурсда кўрсатиш учун танлаб олинди. Бу асарлар Хитой, Қозоғистон, Грузия, Туркманистон, Эрон, Ҳиндистон, Малайзия, Жанубий Корея, Покистон, Туркия, Озарбойжон, Россия, Ўзбекистон каби мамлакатларда суратга олинган. Бизнинг республикамиздан «Ҳаммаёқ оппоқ қор билан қопланганди» ва «Амир Темур» филмлари намойиш этилади.

Фестивал ҳайъатини машҳур ёзувчи Чингиз Айтматов бошқаради. Ҳайъат аъзолари орасида Владимир Меншов, Менико Окамото, Пьер Анри Салфатти, Меҳмет Тангрисевер, Се Фей ва Гулчеҳра Жамилова каби санъаткорлар бор. Шунингдек, информацион тарзда намойиш этиладиган филмлар орасида Япония, Италия, Греция, Америка, Франция, Англия каби кино санъати ривожланган мамлакатларнинг асарлари ҳам бўлиши мухлисларни хушнуд этади, деб ўйлаймиз.

Шундан сўнг ҳайъат раиси Чингиз Айтматов фестивалнинг моҳияти ва аҳамияти ҳақида сўзлади. Ушбу анжуманда қатнашиш ўзи учун катта шараф эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтди. Машҳур ёзувчи Тошкент кинофестиваллари жаҳоннинг катта кинофорумлари сафига қўшилиш йўлидан дадил одимлаётганини мамнуният билан қайд этди. Ўзбекистон давлатининг шундай анжуманни ташкил этишининг ўзиёқ ҳозирги даврда ниҳоятда катта гап эканини алоҳида таъкидлади.

Фестивал ташкилий қўмитаси аъзолари ва бу ерга йиғилган мутахассислар конференцияга келган журналистларнинг барча саволларига батафсил жавоб бердилар.

Конференция тугагандан сўнг меҳмонлар, журналистлар, давлат ва жамоат арбоблари Алишер Навоий номидаги миллий боғга йўл олдилар. Бу ерда улар ўзбек халқининг буюк мутафаккири Алишер Навоий ҳайкали пойига гулчамбар қўйдилар.

* * *

Тошкент кинофестивалига санъаткорлар, кино намояндалари билан бир қаторда, йирик кино ташкилотларининг раҳбарлари ҳам ташриф буюрдилар. Ана шулардан бири Жаҳон продюссерлари халқаро федерациясининг президенти жаноб БРЮССОНдир. Биз у кишидан қисқача интервью олишга муваффақ бўлдик.

— Жаноб Брюссон, айтинг-чи, Тошкентга илгари ҳам келганмисиз?

— Ҳа, бу пойтахтингизда иккинчи марта бўлишим. Дастлабки ташрифимга 25 йил бўлди. Ўшанда Тошкентдан ташқари Самарқанд, Хива, Бухоро каби қадимий шаҳарларингизни томоша қилгандим. Ҳозир эса дастлабки таассуротим шуки, шаҳар жуда ўзгарибди.

— Мамлакатимиз филмлари ҳақида тасаввурингиз борми?

— Биласизми, бир йилнинг ярим йилидан кўпини касбим тақозосига кўра чет элларда ўтказаман. Ниҳоятда кўп жойларни кўраману, лекин чуқурроқ танишиш имконияти кам бўлади. Эҳтимол, шунинг учун ҳам сизнинг мамлакатингиз киноси ҳақида ҳали аниқ тасаввурим йўқ. Ўйлайманки, ушбу фестивал шу масалада менга анча ёрдам беради. Лекин, очиғини айтганда, мен билан яна бир ҳафтадан сўнг суҳбатлашганингизда жуда кўп гапларни айтган бўлардим. Чунки ҳали ҳеч нарсага улгурганим йўқ. Эҳтимол, фестивалнинг охирги кунлари учрашармиз, унгача хайр.

* * *

Ҳайъат аъзоси, машҳур ўзбек актрисаси Гулчеҳра ЖАМИЛОВАнинг қўли-қўлига тегмайди. Уни гоҳ япон киноижодкорлари, гоҳ ҳиндистонликлар доирасида учратасиз. Биз у киши билан ана шундай қизғин учрашувлар орасида икки оғиз суҳбатлашишга муяссар бўлдик.

— Гулчеҳра опа, айтинг-чи, назаримда, илгари бундай катта анжуманлар ҳайъатида аъзо бўлмагансиз. Ҳаяжонланаётган бўлсангиз керак.

— Тўғри, мен биринчи марта шундай катта киноанжуман ҳайъатида аъзо сифатида иштирок этяпман. Бу менинг зиммамга катта масъулият юклайди. Ҳаяжон ҳақида-ку, гапирмаса ҳам бўлади. Бизнинг ишимиз энди бошланди. Фестивалнинг охиригача ҳали обдон терлаймиз. Чунки катта кўрикларнинг сўнгги хулосасини чиқариш ниҳоятда мушкул кечишини яхши биласиз. Ҳар бир мамлакатнинг ўзига хос услуби, йўналиши бор. Ва ҳаммаси ҳам бу ерга яхши асарларини олиб келишган. Лекин қандай бўлмасин, ҳайъат аъзолари объектив бўлишга, ҳар бир филмни муносиб баҳолашга ҳаракат қиладилар.

— Машаққатли ва масъулиятли ишларингизда омад тилаб қоламиз.

Фестивалнинг дастлабки куни ана шундай кечди. Бугун эса эрта тонгдан яна қизғин иш куни бошланди. Фестивал қатнашчилари эрта тонгдан Темурийлар тарихи давлат музейида бўлдилар. Бундай ажойиб танишув ва учрашувлар ҳали бир ҳафта давом этади.

Гулчеҳра УМАРОВА,
махсус мухбиримиз

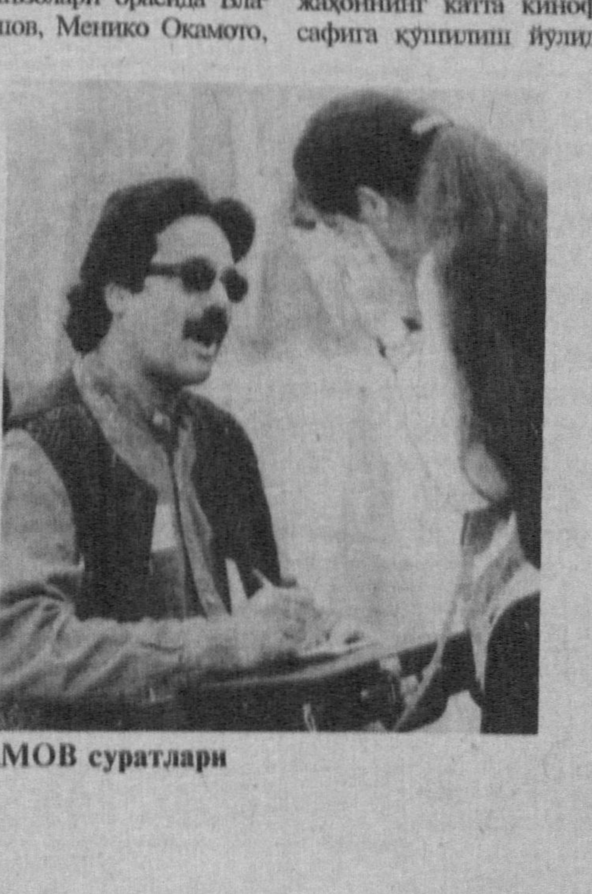

Махсус мухбиримиз Содиқ МАҲКАМОВ суратлари

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

ҲУСАЙН БОЙҚАРОНИНГ «ИНДИА ОФФИС»ДАГИ ДЕВОНИ

• Уч темурий ҳукмрон —уч шеърий девон • Девонлар Ҳиндистонда кўчирилган • Ҳукмрон — ҳомий шоир • Тазкирада Девон таҳлили • Чала нашрлар • Галдаги вазифалар

Лондондаги «Индиа Оффис» китоб хазинасида сақланувчи туркий қўлёзмалар билан танишиб чиққан америкалик олим Ян Экманн ўз тадқиқотларида XV-XVI асрларда яшаб ижод этган бир неча ўзбек шоири ҳақида муҳим маълумотларни келтиради.

Жумладан, хазинадаги қўлёзмалардан бирида уч темурий ижодкор: Султон Ҳусайн Бойқаро (Ҳусайний), Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва Султон Масъуд Шоҳий девонлари ёнма-ён, бир муқовада китобат қилинганлиги айтиб ўтилган. Улуғ соҳибқирон қони ва руҳи бирлаштириб турган бу уч темурий ҳукмрон — уч соҳиби девон ижодкор шеърий меросининг бир муқовада китобат этилиб, бирлаштирилгани, бизнингча, асло оддий тасоддиф эмас. Чунки ҳаётда ҳам улар бир-бирлари билан жуда яқин қондош-жондош бўлганлар.

Бобурийлар сулоласи ҳукмронлиги даврида Ҳиндистоннинг «доруламон Баламкада» вилоятида «футувват денгизи гавҳари, шавкат нахлининг самари» Рожа Ачит Синг буюртмаси бўйича котиб Ҳаёт Али ҳар учала темурий девонини ҳижрий 1190 — милодий 1776 йили, аввалига алоҳида-алоҳида оққа кўчиради. Кейинчалик, эҳтимол, бу темурий ижодкорлар ҳаёти ва амалий фаолиятидан яхши хабардор бўлган фозил буюртмачининг илтимосига кўра, учала девон бир муқовада китобат қилиниб, бошдан-оёқ қайта рақамланган.

Яқинда таниқли тилшунос олим, филология фанлари доктори Э.Умаровнинг саъй-ҳаракати туфайли «Индиа Оффис» кутубхонасида сақланувчи ва ўзбек адабиёти тарихига тегишли бир қанча қўлёзмалардан нусхалар олинди. Жонкуяр олимнинг ташаббуси билан миллий классик адабиётимизнинг йирик намояндалари қаламига мансуб шеърий дурдоналар (саккиз шеърий турда, жамъи беш юзга яқин намуна) эндиликда адабиётсевар халқимизнинг муқаддас маънавий қадриятлари қаторидан фахрли ўринни олади. Дарвоқе, бу уч ижодкор девонларидан бири ҳақида ҳафталигимизда «Соҳиби девон темурийзода» номли мақола (1996, 9 май) эълон қилган эдик.

Бугунги мақолада эса, машҳур давлат арбоби, адабиёт ва санъат, касбу ҳунар ва илм-фаннинг жонкуяр ҳомийси, ўзбек тилининг давлат тили даражасида қарор топишида ўз амалий ва ташкилотчилик фаолияти билан катта хизмат кўрсатган Султон Ҳусайн Бойқаро (1438-1506) девонининг қўлёзмаси тўғрисида сўзламоқчимиз.

Таассуфки, Ҳусайний, Ҳусайн тахаллуслари билан қалам тебратган, ноёб истеъдод соҳиби сифатида Алишер Навоийнинг юксак баҳосига мушарраф бўлган Султон Ҳусайн Бойқаро ижодий фаолияти то ҳануз етарли ўрганилган эмас. У қолдирган адабий мероснинг нашр этилиши хусусида ҳам худди шундай ҳақиқатни айтиш мумкин. Ваҳоланки, Ҳусайний шеърият назарияси ва амалиётини мукаммал эгаллаган, девон тузиш даражасига кўтарилган шоир эканлигидан ташқари, ўз қошида, Навоий ибораси билан айтганда, «олий мажлис»лар қуриб, мунтазам равишда шеърият анжуманларини уюштириб турган ва шу тариқа ҳам давр адабий ҳаётининг чин маънода барқ уришига қулай замин яратган.

Давоми учинчи бетда

Фозила СУЛАЙМОНОВА

ДАНТЕНИ УЙҒОТГАН ШАРҚ

ИБН СИНО ВА ДАНТЕНИНГ «ЯНГИ ҲАЁТ» ТЎПЛАМИ

Маданиятлар тарихида мафкуравий ва адабий таъсирлар ҳеч вақт ўз-ўзидан амалга оша қолмайди. Бунинг учун жамият илғор маданиятни ўзлаштира оладиган даражада иқтисодий, ижтимоий, маданий томонлардан ривожланган бўлиши ҳамда ўзга халқлар илғор маданиятини ўзлаштиришга ўзида маънавий эҳтиёж сезмоғи керак. Шунга кўра Оврупонинг XII-XV асрлардаги ижтимоий-иқтисодий тараққиёти Шарқнинг илғор маданий таъсирини қабул қилишни тақозо этди. Асосий масала бу таъсирнинг миқёсини аниқлашда эмас, балки унинг ҳал этувчи йўналиши ва ички жиҳатларини очиб беришдадир.

XIII-XIV асрларда Италияда фаолият кўрсатган илғор фикрли кишилар Рим папасининг ҳукмронлигига қарши курашда мафкуравий восита сифатида фойдаланиш учун, исавия дини ақидаларига ёт бўлган, реалистик ва дунёвий ҳаётни тан олувчи мафкура намунасини изладилар. Ниҳоят, уни Шарқ илм-фани, фалсафаси — Хоразмий, Фарғоний, Форобий, ар-Розий, Ибн Сино, айниқса, испаниялик араб Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибн Аби Валид Ибн Рушд (1126-1298) асарлари ва умуман, Шарқ маданиятидан топдилар. Қадимги юнон фалсафасини ўзлаштириб, уни яна юқорироқ босқичга кўтарган шарқ олимлари, файласуфлари томонидан яратилган таълимот бир томондан Платон, Плотин ва мусулмон мутаассибларини танқид қилса, иккинчидан, Аристотел таъсиридан холи қилиб, материалистик қарашларини камолга етказди. Натижада, шарқ олимлари ривожлантирган фанларнинг ютуқларини илғор фалсафий қарашлар билан бойитган янги илмий дунёқараш вужудга келди. Шарқ файласуфлари таълимотига асосланиб ижод этган, аввал Шаргр, кейинча Париж университетларининг ўқувчиси Брабантлик Сигер уйғониш даври гуманизми, илмий дунёқараш пойдеворини яратди. XIII асрнинг охирги чорагида Сигер тарафдорлари Парижда тор-мор этилиб, олимнинг ўзи ўлдирилгач, лотин аверроэсчилар (Ибн Рушд тарафдорлари) маркази шимолий Италияга кўчади.

Бу даврда Италия ижтимоий-сиёсий ҳаётида мамлакатни Рим папаси ёки император идора этиши керакми, деган масала атрофида кескин кураш кетарди. Шундай бир вазиятда Сигер таълимоти ва унинг таъсири остида Шарқ файласуфлари, айниқса, Ибн Сино ва Ибн Рушд (Аверроэс) таълимотлари сиёсий кураш маркази бўлмиш Флоренцияда кенг тарқалди ва папачиларга қарши кураш қуроли вазифасини ўтади. Адабиётда бу фалсафий ғоя ижодкорлар фантазияси билан бойитилган ҳолда бадиий ғояга айланди. Агар сиёсий ҳаётда кураш папа ва император тарафдорлари ўртасида кечган бўлса, мафкуравий жабҳада Инсон, Аллоҳ моҳияти ҳамда инсон руҳи атрофидаги талқинларда рўй берди. Бу масала дастлаб прованс шеърияти ва Италиядаги «янги ёқимли услуб» вакиллари асарларида кўтарилди. Маълумки, инсон шахси, Инсон ва Аллоҳ, руҳ ва тана каби муаммолар асрлар давомида Шарқ фалсафасининг, адабиётининг марказида бўлган.

Ҳам дунёқараш, ҳам поэтик шакл борасида Шарқ маданиятининг буюк италян шоири Алигери Дантега таъсири кучли бўлган. Замонасининг илғор мутафаккирлари қатори Данте ҳам давлатни, фан ва адабиётни черков ҳукмронлигидан халос этиш учун курашда Шарқ олимлари таълимотига суянган. Аммо шоир илғор Шарқ файласуфларнинг пантеистик ёки деистик қарашлари даражасига кўтарила олмаган. Баъзи ўринларда Ибн Сино, Ибн Рушд, Сигер ғояларини исавия дини таълимотлари билан келиштиришга ҳам уринган. Лекин Дантени исавия дини ақидаларига тўлиқ хайрихоҳ деб ҳам бўлмайди.

Европа адабиёти тарихида биринчи бўлиб Данте Инсон масаласини, бош мавзу даражасига олиб чиқди ва ўрта аср мафкурасида ҳукмрон бўлган теоцентризм ўрнига антропоцентризм ғоясини олға сурди («Янги ҳаёт», «Илоҳий комедия»): ер куррасидаги ҳамма нарса инсон учун яратилган, инсонни Аллоҳ яратган, онг инсонга берилган, инсоннинг вазифаси хайрли ишларни қилиш, инсон Яратганнинг ердаги вакили каби фикрларни тарғиб этди. Инсоннинг улуғлигини тасдиқлаш билан шоир Уйғониш даври ва умуман, янги давр гуманизмига асос солди. Данте тушунчасида Инсон ва Борлиқ ҳам фоний, ҳам боқий, унда Аллоҳнинг зарраси мавжуд. Инсоннинг Худо жамолига эришуви черков, зоҳидона ақидаларга бўйсуниш орқали эмас, балки дунёвий ҳаётдаги яхши қилмишлари, адолат, саҳийлик, ҳалоллик, ватанпарварлик, жамиятга хизмат қилиш кабилар орқали рўй беради (Беатриче).

XIII аср иккинчи ярми ва XIV аср бошларида Марказий ва Шимолий Италия шаҳарлари лотин аверроизми, Болоня ва Тоскано эса миллий тилдаги шеъриятнинг марказига айланади. Бу даврда шаклланган шеърий мактаб «янги ёқимли услуб» («Дольче стиль нуво») деб номланиб, унинг асосчиси Дантенинг устози Гвидо Гвиницелли (1240-1276) эди. Бу оқим вакиллари ижодида шаҳар шароитида рицарларнинг эришиб бўлмас, илоҳийлаштирилган хонимга бўлган муҳаббати ўрнини жонли, ҳаётий муҳаббат, яъни сунъий муҳаббат ўрнини оддий инсоний туйғу эгаллайди.

Француз шарқшунос олими Л. Масиньон ҳақли равишда «Янги ёқимли услуб»нинг келиб чиқишини шарқ шеъриятига боғлайди: «Қофия Ғарбда тўлиқ равишда фақат «Янги ёқимли услуб»да намоён бўлди. Бу санъат XII асрда мусулмонлар билан алоқада бўлган минтақада... яъни Прованс, Каталония, Галитсия ва Италияда бирданига пайдо бўлди, бу фикр мутлақ исботланган. Шуниси ажойибки, бу санъат намоёндалари вазнга алоқадор ҳамма хусусиятларни бундан 150 йил аввал Кордова ва Гранадада кенг тарқалган мувашшаҳ деб аталган араб шеъридан олганлар» («Методы художественного выражения у мусульманских народов»).

Шарқ илм-фани, айниқса, фалсафаси, аверроэсчилар таълимоти адабиётга ҳам ўтади, «янги ёқимли услуб» доирасида илмий, фалсафий шеърият вужудга келади. Унда абстракт ғоя олий инсоний хусусиятларга эга бўлган маҳбуба образида тасвирланади, ишққа эса олий илоҳий мазмун берилади. Бу услубдаги асарларда бадиий фасоҳат тизими замоннинг илғор мафкуравий, фалсафий таълимоти билан уйғунлаштирилган. Бундай шеъриятнинг энг йирик намояндаси Гвидо Кавалканти (1259-1300) шеърларида ишқ олий инсоний фазилатлар манбаигина эмас, балки худди шу фазилатларнинг ўзгинаси сифатида куйланади.

Умуман олганда, прованс шеърияти ва унинг таъсирида шаклланган поэтик мактаб вакиллари ижодида маҳбубага бўлган муҳаббат ишқи илоҳийнинг бир кўриниши, дейиш мумкин. Ҳатто шоирлар гўзаллик Яратувчининг жамоли, Эзгуликнинг бир тимсоли, у фақат яхшилик келтиради, маъшуқа гўзаллигини куйлаш билан Аллоҳ жамолини куйлаш мумкин, деган фикрга ҳам келганлар (Исидор, Андрит Капеллан, Бонавентура ва бошқалар). Фикримча, бу ўринда уларга Ибн Синодан кўра тасаввуф таъсири кучлироқ бўлган.

Илм—ўзни билмакдир

Инсоният маданияти тараққиётининг маҳсули бўлмиш буюк сўз усталарининг бири Алигери Дантедир. Унинг асли исми Дуранте Алигери бўлиб, Флоренцияда 1265 йил май ойида дунёга келган, диний мактаб ва Болоня университетларида таълим олган, умр бўйи фалсафа, мантиқ, ахлоқ, тарих, илоҳият ва турли халқлар адабиётини мустақил равишда ўрганган. Шоир замонасининг билимдон кишиларидан ҳисобланган.

Она шаҳрининг сиёсий ҳаётида иштирок этган Данте 1302 йили ғолиб чиққан Рим папаси тарафдорлари томонидан Флоренциядан сургун қилинади. Шоир ҳаётининг сўнгги 19 йилини сарсон-саргардонликда ўтказади. Данте 1321 йил 14 сентябрда Равеннада вафот этади.

«Янги ёқимли услуб»ни адабий мактаб даражасига кўтарган автобиографик, ишқий шеъриятнинг ажойиб намуналарини яратган шоир ёш Данте бўлди. Унинг бутун ижоди Беатриче исмли қиз билан боғлиқ. Беатриче шоирнинг отасига яқин одамнинг қизи бўлиб, тўққиз ёшида Данте саккиз яшар қизчани кўриб, бутун умр бўйи унинг мафтуни бўлади, қадимги юнонларнинг ишқ маъбуди Амурнинг (Дантеда Амор) бандисига айланади. Шоир Беатричени ҳаммаси бўлиб беш марта кўрган, холос. Дантенинг унга муҳаббати инсон ҳақидаги олий идеал билан боғлиқ бўлиб, унга уйланишни хаёлига ҳам келтирмайди. Беатриче бошқа одам билан турмуш қуради, фарзанд кўради, 1290 йили вафот этади. Шоирнинг Беатричега бўлган ишқи кейинчалик илоҳий мазмун касб этиб, Данте ижодининг ҳамма босқичларида энг олий инсоний идеал тимсоли сифатида талқин қилинади.

Дантега шуҳрат келтирган дастлабки асари 1291-1292 йиллари Беатричега бағишланган «Янги ҳаёт» шеърлар тўплами бўлиб, мажмуа насрий ҳикоялар билан боғланган 30 шеърдан иборат. Шеърларнинг дастлабкиси 1283 йили, қолганлари 1291 йилгача ёзилиб, тўпламда хронологик тартибда жойлаштирилган. Фақат фариштасимон Беатриче хотирасига муносиб бўлганлари «Янги ҳаёт»дан жой олган. Насрий қисмларда шеърларнинг яратилиш тарихи, талқини берилган, улар жонли, инсон руҳиятини очиб берувчи реал воқеалар асосида ёзилган.

Тўпламдаги дастлабки сонетларда ўрта асрлар адабиёти ва «янги ёқимли услуб»га хос шартлилик, аллегория, символика ҳамда устозлар таъсири ҳали кучлилиги сезилса, кейингиларида шоирнинг бу хусусиятлардан озод бўлиб, бутунлай мустақил услуб, содда поэтик ибораларни қўллаганини кузатамиз.

Тўққиз йил деганда шоир маҳбубасини кўчада қордек оппоқ либосда учратади, қиз шоирга салом беради. Беатричеининг таъзими ёш шоирни буткул мафтун этади. Шундан кейин у бир неча йилни шу учрашув таъсирида ўтказади.

XIII асрнинг 80-йилларида Италияда ишқ, унинг турлари, мазмуни ва моҳияти масалалари жамоатчилик диққат марказига кўчиб, баҳс, мунозаралар бўлиб турарди. Данте ҳам уларда иштирок этиб, «Ишқ ва ҳимматли, олижаноб қалблар монанддир...» сатри билан бошланувчи сонет ёзади. Ишқ муаммоси фақат прованс, Сицилия, кейинча Италия шоирларини қизиқтириб қолмаган, Шарқ файласуфлари Ибн Сино ва Ибн Рушд ҳам ўз вақтида бу борада фикрларини баён қилган эдилар.

Ибн Сино «Рисола фил-ишқ»да: «...ҳар бир қалб севишга интилади... ишқ, тананинг эмас, қалбнинг хусусияти», дейди. Ибн Рушд эса «ҳис этувчи қалб, яъни тананинг бир қисми ва унинг илоҳий ақлга алоқаси йўқ», деб устози фикрини рад этади. Италияда ишқ ҳақидаги баҳслар ҳар иккала файласуф фикрлари атрофида олиб борилган.

Данте бир сонетида «донишманднинг таълимотига биноан руҳий ҳаётда онгни қалбдан ажратиб бўлмайди, қалб табиати кулбани ишқ маъбуди тахтда ўтирган саройга айлантиради. «Ишқ инсон руҳи камолоти, илоҳий ақл билан боғлиқ» («Янги ҳаёт»), деб Ибн Сино таълимотига яқинлашади. Аммо Беатриче вафотидан кейин шоирнинг ишқ ҳақидаги фикрларида ўзгариш рўй беради.

«Янги ҳаёт»нинг биринчи қисмида Данте ошиқ шоир сифатида гавдаланади, лекин унинг ягона орзуси Беатричени кўриш, роҳат бағишловчи саломини эшитиш. Шоир маҳбубаси энг олий фазилатлар эгаси, иффатли инсон, қуёш атрофга нур сочгандек, у ҳам ўзидан муҳаббат, марҳамат, меҳр, шафқат, олий ахлоқ, одоб, умуман, Инсонга хос энг олий фазилатлар нурини таратади. Атрофдагилар ҳам бу олий фазилатлардан баҳраманд бўладилар, ёмон хусусиятларидан мусаффолашадилар:

Гўзаллигини намоён этиб
кимнинг олдидан ўтса,
У одам покланади ёки
ҳаётдан кўз юмади.
Кимни у арзигулик деб
ҳурматласа,
Унга яқинлашса, уни бахт
саросимага солади,
Кимгаки хушмуомалалик
билан салом берса,
Унинг қалби покланиб,
ҳамма қайғуни эсдан
чиқаради.
Аллоҳ унга ҳукмдорлик
кучини берган:
Кимки бирор марта унинг
амрини бажарса,
Ёвузлик қурбони бўлиб
қолмайди.

(«Янги ҳаёт»дан бизнинг сўзма-сўз таржима — Ф. С.)

Беатриче Аллоҳ яратган мўъжиза, унга яқин бўлишни орзу қилиш шаккоклик ва ғайритабиий орзудир. Дантенинг Беатричега бўлган муҳаббати Ибн Синонинг «Рисола фил-ишқ»ида берилган» илоҳий руҳга эга бўлган шахслар ишқи» тасвирининг айнан ўзидир. Олимнинг фикрича, бундай шахслар ўртасидаги ишқий муносабатда жисмоний яқинлик ҳақида сўз ҳам бўлмаслиги керак, «ошиқ тушунчасида ишқ манбаи илоҳият даражасига кўтарилади, Аллоҳнинг атрофидаги фаришталар қаторидан жой олади» («Рисола-фи-л-ишқ»). Бундай муҳаббатда қалблар яқинлашади, руҳий бирлашув юз беради; бу ҳақиқий ишқ, бошқачасининг эса ниҳояси бор. Ишқнинг Оврупо шеъриятида бундай талқин қилиниши ҳақида испан олими Менендес-Пидал шундай дейди: «Испан шеърияти ва унинг илдизларини англаб етишга антик дунёнинг шаҳвоний ишқига қарама-қарши бўлган шарқ халқларидаги олий ишқ тушунчаси ёрдам беради» («Арабская поэзия»). Л. Масиньон эса: «соф ғоя, қайғуга айланган ишқ фақат исломга хос хусусиятдир», дейди («Методы художественного выражения...»). Файласуфнинг фикрича, жисмоний ишқдан ҳам кечиб бўлмайди, чунки ишқнинг бу тури зурёд қолдириш учун зарур» («Рисола...»). Данте олимнинг шу фикрига амал қилади.

Шарқнинг буюк мутафаккири билан Оврупонинг буюк шоирининг ишқ концепциясига муносабатлари, улар яшаган даврлар орасида уч аср бўлса-да бир-бирига яқин. Чунки Шарқда маънавият тараққиёти Ғарбга нисбатан бир неча асрга ўзиб кетган ва Ибн Сино даврида Шарқда чиққан проблемалар Оврупонинг илғор мамлакати бўлмиш Италияда Данте даврида майдонга келган эди. Ҳам Ибн Сино, ҳам Дантенинг фикрича, биринчидан, ишқ ахлоқ доирасидаги тушунча; иккинчидан, ишқ олий ҳимматлилик, олийжаноблик манбаи; учинчидан, у ошиқни фаоллаштиради; тўртинчидан, ишқ шундай кучки, ошиқни осмони фалакка, мутлоқ гўзаллик, ёруғлик, эзгулик тимсоли бўлмиш Яратувчига интилтиради. Шунинг билан бирга уларнинг қарашлари даво, ижтимоий тараққиёт, эътиқод ва шахсий хусусиятларига кўра фарқланади ҳам.

Ибн Сино рисоланинг бешинчи «Назокат ва ёшлик эгаларининг гўзал қиёфаларига бўлган ишқи» деб номланган бобида: «Гўзал қиёфа фақат табиатдан инъом этилган яхши мазмундагина бўлади ва ёқимли қиёфа ва яхши инсоний хусусият камолот уйғунлигини яратади», дейди. Ҳақиқатан, Данте Беатричени айни Ибн Сино айтган ана шу хусусиятларга биноан севган. Агар ҳусн ва олий даражадаги инсоний хусусиятлар бир-биридан ажралмас субстанциялар эканлиги Шарқда аллақачонлар эътироф этилган бўлса («Ҳусн-у-дил» достони) Оврупода фақат Данте ижодида ўз ечимини топди. Бу масалада файласуф умуман инсон, ошиқ ва маҳбуба ҳақида фикр юритса, ундан уч аср кейин яшаган мутафаккир шоир конкрет шахслар, ошиқ Данте ва маҳбубаси Беатриче ҳақида сўз юритади.

Беатриче навқирон 24 ёшида дунёдан кўз юмади. Бу воқеа Данте учун беқиёс зарба бўлди. Ёруғ дунё, ҳаёт кўзига кўринмайди, ўлимни орзу қилади. «Кўз ёшим бир оз тингандек бўлганда ўз ҳолатимни баён қилмоқчи бўлдим» деб, «қалбимга ачина-ачина кўзим ҳолдан тойди» сатри билан бошланувчи учинчи канцонасини ёзади. Бу шеър инсон қайғу аламининг ўта самимий изҳори — ажойиб асаридир. Ўрта асрлар адабиётида ҳис-туйғуни бунчалик чуқур, жонли ифодаловчи бунга тенг бошқа бир асар йўқ. Шоир маҳбубаси вафотига мистик маъно бериб, Беатриче учун бу дунё арзимайди, «Яратгувчи бундай ажойиб инсонни ўз ҳузури, Арши аълога олиб кетди», «усиз жаннат ҳувиллаб турган эди», деб ўзига далда беради.

Тўплам охирида шоир «Мен у бека ҳақида ҳали ҳеч ким бирор аёл ҳақида айтмаган сўзларни айтайки», деб Беатричега арзигулик буюк асар яратишни сўзлайди. Бу асар, албатта, «Илоҳий комедия» эди. Лекин бунинг учун шоир ҳали кўп билим орттириши зарурлигини билади ва ҳақиқатан, илмнинг турли соҳаларини мустақил ўзлаштиришга киришади.

* * *

Шарқ маданияти, илм-фани ва адабиётининг Оврупага таъсири масаласи жуда катта илмий проблемадир. Афсуски, жаҳон фанида ҳали бу муаммо талаб даражасида қўйилмади ва ўрганилмади. Фақат айрим масалалар ҳақида илмий мақолалар ёзилган, холос. Ваҳоланки, ҳозирги илм-фан, фалсафа, адабиётнинг турли соҳаларининг пойдеворини минтақамиздан чиққан буюк аждодларимиз яратганлар. Халқимизнинг умуминсоний цивилизацияга қўшган ҳиссасини ўрганиб, холис ёритиш давримизнинг долзарб масаласидир.

Биз ушбу мақолада ўрта аср италян шоири Данте дунёқараши ва шеъриятига Ибн Синонинг таъсири масаласининг бир қисминигина ёритдик. Оврупалик адабиётшунослар Шарқ шеъриятининг Оврупо шеъриятига таъсирини ҳалигача тан олмай, масалага жиззакилик билан ёндашадилар. Бу масала яқинда «Ўзбекистон» нашриётида босмадан чиқиши мўлжалланаётган монографиямизда кенгроқ ёритилган.

ҲАРОМДАН ҲАЗАР

— Уғилчангиз опоқ бўлиб қолди, шекилли, синглим. Бугун кетаркансизлар-да, — деди шифохонанинг «эшик оға»си.

— Шукур, амаки, ўғлим соғайди, — дедим мен миннатдорчилик билдириб. — Энди уйга қайтар бўлдик. Ҳаммаларингизга раҳмат.

— Арзимайди, жиян. Лекин шу... — «Эшик оға» бир чайналди. — Кетар маҳалингиз палатадан чиқмай туриб мени чақиринг.

— Нега?

— Нима десам экан... Палатангиздаги лампочкани мен олай. Санитарка илиб кетмасин, ўзингиз тушунасиз... Ишқилиб, анча кун хизматларингда бўлдим. Келган-кетган қариндошларингизга дарров чақириб бериб дегандай...

Бу гапни эшитиб, ҳанг-манг бўлиб қолдим. Беихтиёр, ўғилчам оғриб касалхонага ётқизилган кунни эсладим.

— Анча ўтказиб юборибсизлар, — деганди ўшанда врач. — Сариқ — хавфли касаллик. Сизларга алоҳида жой қилиб берамиз. Бола уч-тўрт кун мутлақо қимирламай ётиши, сиз уни парвариш қилишингиз лозим бўлади.

Дарду дунём қоронғу бўлиб, ажратилган палатага кирдик. Боламни ётқизгач, зарур нарсаларни олиб келиш учун уйга жўнадим. Қайтганимда шом тушган, атроф қоронғу эди. Бизнинг палатанинг деразаси ёруғ кўринмагач, минг бир хаёллар оғушида жон ҳолатда иккинчи қаватга кўтарилдим. Не кўз билан кўрайки, қоронғуда қолган болам қўрқибми, касаллик таъсириданми, йиғлаб ётарди. Тўғри, ҳамшира кириб юпатибди, лекин қоронғуда бирор муолажа қилишнинг имкони бўлмабди. Мен эса...

Палатада чироқ йўқлигини боя пайқамаган эканман. Турмуш ўртоғим уйдан лампочка олиб келиш учун ортига қайтди. У қайтгунча анча қийналдик. Боламнинг кўзлари, назаримда, баттар сарғайиб кетгандай эди. Қўшни палатадагилардан шам олиб ёқдим. (Афтидан, улар ҳам дастлаб менинг ҳолимга тушган бўлсалар керак, шам сақлаб қўйишган экан).

— Амаки, — дедим ўша кунги воқеаларни эслаб, — биздан кейин келадиган бемор қийналиб юрадими? Менимча, лампочка жойида қолгани маъқул.

— Барибир буни бошқа юлғич олади. Янгисини келадиган одамнинг ўзи олиб келади. Шунинг учун мен ола қолай девдим-да.

Ёпирай, кимнидир (айниқса, беморни) қийин ҳолга солиб олинган шу кичик матоҳ билан наҳотки, кўнгил осойиш топса. Яна у бировнинг ҳақи бўлса... Кўнгилни, имонни қашшоқлатиб, уйни, қўлни бойитиш қанақа бўлади? Бунинг сабаби аслида иймон кемтиклиги эмасми?!

Мен аниқ биламан, шу «эшик оға» ҳам, «санитарка» аёллар ҳам меҳнаткаш кишилар. Улар бировнинг деворидан ошиб тушадиган ўғри эмаслар. Тинмай меҳнат қилишади. Экишади, тикишади, ишхонада ишлашади. Аммо баъзан тушунибми-тушунмайми, рўзғорига аралаштирган ҳаром луқма туфайли уйидан баракани қочиради. Ҳарқалай, раҳматли бобом мана бу гапни бекорга кўп такрорламасди: «Бойлик иймон кемтиклиги билан муроса қилолмайди. Ҳаром луқма ҳалол ошни ҳам булғайди. Биримиз икки бўлмайди. Биз эса буни «замонанинг зайли»га йўямиз. Кимлардандир хафа бўламиз. Қайсидир раҳбардан ёзғирамиз».

Мен яшайдиган маҳаллада жамоа хўжалигининг чорва фермаси жойлашган. У шундоққина хонадонларга туташиб кетган. Ундан айримлар туни билан девор ошиб ем-хашак ташмалайди. Сал эътироз билдирсангиз, «Бир кўтарим ем ёки ўт билан колхоз фермаси камбағал бўлиб қолармиди?» дейишади. Айни чоғда ўз қилмишларини ўғрилик ҳисоблашмайди. Шунчаки озгина ем-хашак олиш деб баҳолашади. Шу тариқа уйларидаги молни семиртиришади, катта пулга сотишади. Аммо кейин албатта нимадир бўлади. Бировнинг бузоғи қўққисдан ҳаром ўлади, бошқасининг ўғли қиморда ютқазиб қўяди ёки машинасини қайгадир уриб олади.

Хуллас, ҳаром барибир буюрмайди. Камбағаллик нари кетавермайди, бойлик келавермайди. Биз эса буни омадсизликка йўямиз. Машаққатли меҳнатимиз орқали уйимизга кирган даромадни арзимас ҳаром луқма билан ўзимиз барбод қилганимизни билмаймиз.

Ота-боболаримиздан қолган ривоятларда бировнинг ҳақидан ҳазар қилган, ҳалолликка ҳамиша риоя этганлар обрў-эътиборга, руҳан ва жисман бадавлатликка эришганликлари ҳақида кўп ўқиганмиз, эшитганмиз. Шоҳ Машрабнинг буюклиги, Ҳақ олдида ҳам, халқ олдида ҳам муҳаббатга моликлиги аслида шу фазилати туфайли эмасми?! Унинг ҳали туғилмай турибоқ бозордаги узумдан тотиб кўрган онасига «Бировнинг ҳақидан ҳазар қилинг», деб тилга киргани, шу боис туғилганида исмини Машраб қўйишганини биламиз-ку. Ёки ҳовлисидан ўтадиган ариқда оқиб келган чиройли олмани беихтиёр бир тишлаб еб қўйиб, у бировникидан оқиб келгани эсига тушгач, эгасини топиб, ундан олма учун ҳақ олишини илтимос қилган йигитнинг ҳалоллиги, поклиги, иймон бутлиги ҳақидаги ривоятни ким ишлатмаган? Шу олмани эгаси йигитни ўзига куёв қилганидан ким ҳайратга тушмаган? Қизнинг отаси ўша йигитга бутун бойлигини, жондан азиз қизини ҳалоллиги учун илинмаганми?

Биз эса шифохона палатасидан олинган чироққа ҳам, бир кўтарим ўтга ҳам, тарозидан уриб қолган уну гуручга ҳам майда нарса деб қарашга ўрганиб қолдик. Ҳолбуки, ҳаромнинг, хиёнатнинг катта-кичиги бўлмайди. Гуноҳкор бўлиш, қашшоқликни, руҳий нопокликни чорлаш учун бировнинг уйини ўмариш, қотиллик қилиш шарт эмас шекилли. Биз ҳар лаҳза, ҳар луқма билан имонни кемтиклаштиришимиз эҳтимолдан ҳоли эмас. Сарёғга маргарин, сутга сув қўшиб, бир кило ҳайвон ёғига тенг баробарида туз босиб бой бўлолмаймиз. Бой бўлганган ўхшасак ҳам, руҳан қашшоқлигимизча қолаверамиз. Боболаримиз ўзларини саёз ўй-фикрлардан, ноҳалол нафсдан тия олганлар. Ичларига кирган шайтоний кучни енга олганлар.

Ҳукуматимизнинг маънавиятни юксалтириш ҳақидаги катта ишлари бу борада айни муддао. Биз кимлигимизни, аждодларимизнинг кечмишларини, миллий ақидаларимизни қанча билсак, бугунги муаммоларимизни шунча теран англаймиз. Ахир маънавият дегани, соддароқ қилиб айтсак, бамаънилик дегани-ку. Бамаъни бўлмоқ эса ҳалол, пок, садоқатли, кечиримли, қаноатли, меҳнаткаш бўлмоқдир. Демак, биз ўзимизни ўзимиз енгиб, бой иймон, бой руҳият билан яшашга қудрат топишимиз шарт.

З. РОЗИЕВА

ТАДБИРКОР ҚУРГАН ФАБРИКА

Наманган шаҳри «Дўстлик» шоҳ кўчасидаги чорраҳадан Ахсикентга кетаверишда йўл четида тўхтаб турган «Москвич» ҳайдовчисидан сўрадик:

—«Абдусалом» хусусий фирмаси қаердалигини билмайсизми?

— Билганда қандоқ. Ҳозир айни ўша ерга кетаяпман. Утиринг машинага!

Қирқ ёшлар чамасидаги дилкаш бу киши билан йўл-йўлакай гаплашиб кетдик. Маълум бўлишича, у «Абдусалом» фирмасининг бошлиғи Абдулҳаким Қодировнинг синфдош дўсти экан. Узини Баҳодиржон Абдуллаев деб таништирди.

— Абдулҳаким бутун бошли фабрика қурди, — деди йўлда у дўсти ҳақида. — Ниҳоятда тадбиркор йигит. Узим ҳам «Шербулоқ» жамоа хўжалигида «Хусайни» номли деҳқон-фермер хўжалиги ташкил қилганман. Тадбиркорлик борасида дўстим билан доимо алоқадамиз. Абдулҳаким топган тутганини ана шу фабрикага сарфлади. Ҳозир бориб ўзингиз кўрасиз.

Манзилга етгач, унинг гапи ростлигига ишондик. Адирлар орасида қад ростлаган, чамаси 40 сотих майдонни эгаллаган 3 қаватли ҳашаматли бино ҳар қандай кишини ўзига жалб этади. Бино шундай архитектураки, унда замонавий архитектура миллий меъморчилик анъаналари билан уйғунлашиб кетган. Абдулҳаким ака билан танишдик. Унинг айтишича, биноларнинг ярмидан кўпини тикувчилик цехлари эгаллайди.

Қолгани эса қандолатчилик, косиблик ва бошқа цехлар учун мўлжалланган. Иккита цех замонавий тикув машиналари билан тўла жиҳозланиб, маҳсулот чиқара бошлади. 20 дан ортиқ чеварларнинг қўли қўлига тегмайди. Яқин кунлар ичида чеварлар сони юздан ортади.

Алоҳида бичув цехи ҳам ташкил қилинган. Ҳадемай цехлар сони 8тага етади. Корхонага 3 йил иш стажига эга бўлган малакали чеварлар қабул қилинмоқда. Келгуси йил охирларига бориб бу ерда 800 нафар киши иш билан таъминланади.

—Ишчилар учун барча шароит яратилган,—дейди фирма раҳбари. — Уларнинг келиб-кетишлари учун алоҳида автобус ажратганмиз.

Корхонада чиқинди матолардан унумли фойдаланиш ниятида сунъий гул тайёрлаш ҳамда қуён терисидан телпак тикиш цехлари ҳам иш бошлаган. Илк маҳсулотлар сотувга тайёрланмоқда.

Ҳ.СОДИҚ

Суратларда: «Абдусалом» фирмаси ҳаётидан лавҳалар.
Т.МАҲКАМ суратлари

ТАЛАБАЛАР ҲУЗУРИДА

Яқинда Улуғбек номидаги Тошкент Давлат университетида «Гулистон» журнали жамоасининг талабалар билан учрашуви бўлди. Учрашувда журнал бош муҳаррири Т. Маҳмудов таҳририятнинг мақсади ва режалари ҳақида сўзлаб берди. Шунингдек, шоирлар Асқар Маҳкам ва Абдулла Шер ўз ижодларидан намуналар ўқидилар.

Ўзбекистон халқ артисти Шерали Жўраев ва Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Нуриддин Ҳайдаров ўзларининг дилрабо қўшиқлари билан учрашувга файз бағишладилар.

М. НАБИЕВА

ШОИР ШАРАФИГА

Яқинда Тошкентдаги Алишер Навоий номидаги нафис санъат лицейида шу ўқув масканининг маънавият-маърифат ўқув режаси бўйича Ўзбекистон халқ артисти, давлат мукофоти совриндори Рихси Иброҳимова ва Ҳамза театрининг истеъдодли актрисаси Раъно Ярашева билан учрашув бўлди. Бу тадбир машҳур шоиримиз Чўлпоннинг юз йиллигига бағишланган бўлиб, санъаткорлар «Ёрқиной» асаридан парчалар ижро этишди. Санъаткорлар лицей ўқувчиларининг саволларига жавоб бердилар. Бундай учрашувлар ўқувчиларнинг дарс жараёнида олган билимларини мустаҳкамлаши тайин.

ҲУСАЙН БОЙҚАРОНИНГ «ИНДИА ОФФИС»ДАГИ ДЕВОНИ

Боши биринчи бетда

Навоий «Мажолис ун-нафоис»нинг 1498 йили якунланган охирги нусхасида Ҳусайний девони мундарижаси ва муаллифнинг санъаткорлиги ҳақида махсус бир боб давомида муфассал маълумотлар беради, шоирнинг шеъриятни нозик ҳис этиши, бадииятни ҳаётий ҳақиқат ва мантиқий асос билан уйғун тушуниш қобилиятини исботловчи адабий-тарихий лавҳалар келтиради.

Навоий 1499 йил аввалида якунлаган «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида ҳам Ҳусайний девони таркиби ва мундарижасига алоҳида ўрин ажратади. **«Девон демайки, баҳри уммондур,** — деб ёзади у, — **ҳар ғазал анда жавоҳирлардин мамлу** (тўла — А.А) **бир сафина** (кема — А.А) **дур; сафина демайки, хазинадур!»**

Навоий тазкирада Ҳусайнийнинг 164 ғазали бошланма байтларини келтириб, таҳлил этади. Тазкира ёзилаётган вақтда Ҳусайний девонидаги ғазалларнинг умумий ҳажми худди шундай бўлган ва Навоий уларнинг барчасини таҳлил доирасига тортган, деб ўйлаймиз.

Равшанки, Ҳусайн Бойқаро то вафотига қадар ижодий фаолиятини давом эттирган, яна кўплаб шеърлар яратган. Аммо уларнинг барчаси ўша кезлари ёки кейинги асрларда бир мукаммал девон тарзида тўплангани маълум эмас. Ҳатто Ҳусайн Бойқаро барҳаёт пайтида тартиб берилган ва бизгача етиб келган девонлар у яратган шеърий мероснинг фақат бир қисминигина ўзида жамлаган ва сон жиҳатидан «Мажолис ун-нафоис» тазкирасида зикр этилган ғазаллардан ҳам камдир. Шу кунга қадар Ҳусайний ғазалларини энг кўп ўзида жамъ эттан манба Истанбулнинг Сулаймония кутубхонасида 3806-рақами остида сақланаётган қўлёзма ҳисобланарди. XVI асрда номи бизга номаълум котиб томонидан кўчирилган бу қўлёзмада, афғонистонлик ўзбек олими Муҳаммад Яъқуб Воҳидий Жузжоний таъкидича, 180 ғазал ўрин олган. Ана шу ҳол ҳисобга олинса, Султон Ҳусайн Бойқаронинг Лондондаги «Индиа Оффис» кутубхонасида сақланаётган ҳануз илмий-тадқиқотлар доирасидан четда қолган девони нусхасининг нақл фазилатларидан бири кўзга яққол ташланади, унда ўша энг йирик манба деб ҳисобланувчи қўлёзмадаги ғазаллардан ҳам 8 ғазал кўпдир!

Лондондаги девон қўлёзмасидан олинган нусханинг яна бир илмий қиммати Ҳусайний шеърий меросининг мукаммал нашрини тайёрлашда унинг ишончли манба бўла олиши билан ҳам белгиланади.

Маълумки, доктор Муҳаммад Яъқуб Воҳидий Жузжоний Ҳусайний девонининг турли мамлакат китоб жамғармаларида сақланувчи ўндан ортиқ қўлёзмаларини синчковлик билан ўзаро чоғиштириб, моҳияти жиҳатидан илмий-танқидий матн даражасидаги тадқиқотини якунлади ва ўша йили Кобулда чоп эттирди. Ҳусайний адабий меросининг энг мукаммал ва эътиборли нашри бўлган бу китобда 202 ғазал, 2 мухаммас, бир неча тўртлик ва фардлар, насрий рисоланинг тўла матни ўрин олган.

Ҳусайний шеърларининг ўзимиздаги нашрларига келсак, аҳвол қувонарли эмас. 1928 йили Абдурауф Фитрат ўзи тузган «Ўзбек адабиёти намуналари»га шоирнинг анчагина шеърини киритади. 1941, 1948 ва 1959 йиллари чоп этилган хрестоматия ва тўпламларда ҳам айрим намуналар ўрин олган.

1968 йили «Ҳусайн Бойқаро, Девон, Рисола» номи билан нашр этилган ва бизда мукаммал деб ҳисобланувчи китобда 129 ғазал мавжуд, холос. Шу муносабат билан «Индиа Оффис» нусхасида бир юз саксон саккиз ғазал мавжудлигини яна бир бор эслашни ўринли, деб биламиз. Бундан шундай хулоса чиқадики, сўз юритилаётган қўлёзма Муҳаммад Яъқуб Воҳидий тадқиқоти қаторида Султон Ҳусайн Бойқаро «Девон»ининг ўзимизда тайёрланажак тўлиқ нашри учун асосий манба бўлиб хизмат қилиши шубҳасиздир.

Фикримиз тасдиғи учун 1968 йилги Тошкент нашридаги биринчи ғазални қўлёзмадаги матн билан шунчаки қиёслашнинг ўзи кифоя.

Бўлди гул вақтию мен дарду ғамида мубтало,
Ишқ ўтидин лоладек бағримда юз доғи бало —

байти билан бошланувчи бу ғазал билан қўлёзмадаги матн ўртасида етти ўринда(!) сўзларда сезиларли тафовут мавжуд. Бугина эмас. Қўлёзмадаги матннинг нашр матнига нисбатан яна жуда муҳим устунлиги бор. Гап шундаки, нашрда ғазал беш байтни ташкил этади, ваҳоланки, қўлёзма гувоҳлигига кўра, Ҳусайний қалами остидан аслида етти(!) байт чиққан экан! Мана, ўша бизнинг нашримизда тушиб қолган ва ғазалнинг аслий матнида иккинчи, учинчи байт бўлиб келувчи мисралар:

Қон ёшимни кўрдингу гулдек кўнгул ҳолин доғи,
Бу сифат ҳолимни, бас, олдида арз эт, эй сабо!
Ғарқамен кўз мардумидек қон ёшим селоб аро,
Оҳким, фарёдима етмас бу кун бир ошно.

Бу каби катта фарқлар ҳам, жузъий тафовутлар ҳам анчамунча.

Девон қўлёзмасидаги ғазаллар йигирма саккиз ҳарфга битилган ва девон тузиш тартибига қатъий риоя қилинган ҳолда кўчирилган. Қўлёзма зарварағига форс тилида «Ҳусайний» тахаллусли Султон Ҳусайн девони. Бир минг икки юз йигирма тўрт байт. Қирқ саккиз варақ. Бир юз саксон икки (аслида 188) ғазал ва бир рубоий ва бир фард», деб ёзилган.

Девон бизнинг нашрларимизга кирмаган:

Сарвинозим жилва қилмас, ваҳ нетай, бўстон аро,
Ул алифдек қомати йўқ ҳам бузулғон жон аро —

матлаъли саккиз байтли ғазал билан очилади. Девон сўнгида «Фард» рукни остида битилган:

Айлади лаъли табассум — ғунчаи хандон эмас,
Доғини кўнглум қонатти — лолаи нуъмон эмас —

мисралари аслида мустақил байт бўлмай, балки Ҳусайнийнинг бу қўлёзмага кирмай қолган ғазалининг матлаъидир.

Халқимизнинг улуғ фарзандларидан бири Султон Ҳусайн Бойқаро — Ҳусайний девонининг биз сўз юритган қўлёзмасидан ўрин олган ғазалларнинг барчаси, беистисно, ишқ-муҳаббат мавзуида бўлиб, уларда инсоний интилишлар, нозик ҳис-туйғулар, эзгу орзу-тилаклар таъсирчан ифодаланган.

Қуйида мухлислар табъига ҳавола этилаётган намуналар ана шу қўлёзма асосида тайёрланди. Улар матбуотимизда илк бор нашр қилинмоқда.

Абдурашид АБДУҒАФУРОВ,
филология фанлари доктори,
профессор

ҲУСАЙНИЙ ҒАЗАЛЛАР

Эй кўнгул, ул бевафо кўйида маскан айлагил,
Зор йиғлаб, шарҳ айтиб ҳолимни шеван айлагил!

Неча бўлғаймен фироқингдин хароб, эй ганжи ҳусн,
Бир замон вайрона кўнглумни музайян айлагил!

Сўрмағилким, гул очилғонму экин бўстон аро,
Бурқаъ ол юзингдину оламни гулшан айлагил!

Зулфи зуннорини судраб жилвасоз ул, эй санам,
Юз туман обидни ҳар сори бараҳман айлагил!

Эй Ҳусайний, неча ёшурғасен ул ай меҳрини,
Оқибат чун зоҳир этгунг, эмди равшан айлагил!

•

Ваҳ, неишдур, кимникин мен меҳрибон қилдим хаёл,
Ўзгалардин ул мени кўпрак қилур озурда ҳол!

Кимниким, андин малолат дафъини мен кўзладим,
Ондин-ўқ бўлди боқиб турғунча, ваҳ, хотир малол.

Ониким, мен қилмадим озурда бўлғоч сўз чоғи,
Қилди ул озурда сўз бирла мени топқоч мажол.

Кимниким, мен истадим бўлғай Масиҳодек фасиҳ,
Истар улким, мен дам урмай бўлғамен олида лол.

Нечаким, васл истадим, ул васл аро ҳижрон тилар,
Ул тилар ҳижрон, неча ҳижрон ўтуб топсам висол.

Эй Ҳусайний, турфа ҳолатдур, муни кимдин сўрай?
Кел яна бир қатла ҳам ул ёрдин айлай савол.

•

Неча ул ой ҳажрида кўнглум бузулғай ғам била?
Неча жисмим уйи емрулғай ғаму мотам била?

Неча бўлғай ҳажр шоми зулфи тоби ёдидин,
Тор жисмим неча тонг отқунча печу хам била?

Неча ҳардам ул Масиҳанфос гулрух ҳажрида,
Ўртагаймен жумла оламни бу ўтлуғ дам била?

Неча вайронимниию ҳамсояларнинг ғам уйин,
Ҳажридин гирён кўзум хунобн бузғай нам била?

Неча ул бадмеҳр зулфидек паришон қилғамен,
Одам аҳли кўнглини бу хотири дарҳам била?

Чарх кохи бирла чеҳрам гарчи бўлди нилгун,
Не қила олғай киши бу нилгун торам била?

Эй Ҳусайний, ҳажридин жоним қутулса аҳд этай,
К-ошнолиқ қилмайин жинси баний одам била.

•

Гул юзи ёди қилай ё ул хатти райҳонини,
Васли айёминму айтай, ё ғами ҳижронини.

Эврулуб бошиға, қуйдум ҳар замон туфроқға юз,
Ваҳки, бир соғинмади ҳаргиз бу саргардонини.

Нақди ишқин ким бузулғон кўнглум ичра қуйди жон?
Асру маъмур айлади ул ганж ила вайронини.

Ҳуснунга ул навъ ҳайронменки, ҳайрон қолдилар,
Кўрдилар Фарҳоду Мажнун чун анинг ҳайронини.

— «Эйки, жаврум новакин кўнглунгда, — дерсенким, — сана!»
Ёғди андоқким ёғин, ким билгай онинг сонини?!

Ҳусн давриға вафо чун йўқ, ғанимат тут бу кун,
Ҳам вафо ойинини, ҳам хублиқ давронини.

Нола айлай эрди ишқингда Ҳусайний ёшурун,
Дардинг этти ошкоро ул нолаи пинҳонини.

ҚАРДОШЛИК — ШЕЪРИЯТ — РУҲИЙ БИРДАМЛИК

Боши биринчи бетда

Мушоирадан сўнг «Туркистон» саройида шеъриятга бағишланган давра суҳбати бўлди. Не бахт, унда Чингиз Айтматов, Мухтор Шаханов, Одил Ёқубов, Абдулла Орипов, Тулапберган Қаипберганов, Асқар Ҳаким каби Марказий Осиёнинг забардаст адиблари қаторида ёш ижодкорлар ҳам қатнашдилар. Ҳаяжонимиз чексиз эди. Чунки асримизнинг буюк ёзувчиси Чингиз Айтматов билан биринчи марта юзма-юз суҳбатлашишга муяссар бўлдик. Абдулла Орипов, Одил Ёқубовларни кўрган қардошларимиз кўнглида ҳам бизнинг юрагимиздаги ҳаяжон кечар эди. Негаки, буюк ёзувчиларнинг назари буюк бўлади. Биз адабиёт сардорларининг буюк кенгашини илк бора кузатаётган болакайдай шодумон эдик. Дам Чингиз Айтматовга, дам Мухтор Шахановга тикила-тикила, кўзларимиз тўймайди, қулоқларимиз динг:

Суҳбатни Чингиз Айтматов билан Одил Ёқубов бошқарди.

Дастлаб Иброҳим Ғафуров XX аср ўзбек шеърияти анъаналари, ривожланиш босқичлари ҳақида қисқача маъруза қилди. Мустақилликка қадар бу шеърият социалистик шеърият деб аталгани, аммо ўша «социалистик» шеърият ичида миллий шеърият ҳам мавжуд эканлиги, унинг социалистик ғоялар тазйиқи остида, қийинчилик билан бўлсада, барибир ривожланганини, ўша соф миллий шеъриятнинг замонлар оша порлаб тураверажагини таъкидлади. Тарих айланаверади, замонлар эврилаверади. Бинолар, обидалар эскиради, ихтирою кашфиётлар, илму фан кўҳнаради, фақатгина бадиий сўз — адабиёт, шеърият қаримайди.

Сўзда, бадиий адабиётда ўтмиш бугунга айланади, маънавиятга айланади. Бугун сўз эркинлашди, бадиий ижод мафкуравий, сиёсий, ижтимоий тўсиқлардан холос бўлди. Мустақиллик эркин ижодга, шеърият, адабиёт камолотига замин яратди...

Чингиз Айтматов суҳбатга қўшилди: Ҳурматли Иброҳим Ғафуров, сизнинг нутқингизни диққат билан эшитдим, — дея таъкидлади у, — ниҳоятда ажойиб маъруза қилдингиз. Аммо менда бир савол туғилди: сиз бугун ҳамма тўсиқлар кетди, барча имкониятлар очилди, дедингиз. Бу шеъриятнинг кескин бурилишига, жадал ривожланишига асосий омил бўла оладими?

— Ҳа, албатта, шеърият равнақи, асосан, ижод эркинлигига боғлиқ...

— Гапингиз тўғрику-я, — деди Чингиз Айтматов. — Аммо шеърият биринчи навбатда жон азобидан туғилади. Шоир юраги ёнмаса, изтироб чекмаса, шеър яратмайди. Ҳатто шеъриятнинг боқий мавзуси муҳаббатнинг ўзи ҳам дарду андуҳдир. «Жон чекмасанг, жонона қайда?» дейдилар-ку. Менимча, ижодкор юрагида ички қарама-қаршилик, руҳий туғёнлар бўлмоғи керак. Ҳақиқий шеърият мана шундай яралади.

Шеърият — абадиятдир. Абадият эса барча асрлар, жамики замонлар ичра ўтади.

Инсоният ўзининг мавжудлигини ҳар замон қайта янгилаб туриши билан мавжуддир. Ўзгариш, янгиланиш — инсониятнинг яшаш қонунидир. Айнан мана шу ҳодиса шоирлар ижодида акс этмоғи зарур — шеърият ўз замонаси билан басма-бас ривожланиб, янгиланиб бормоғи шарт. Бугунги янги давр ҳам ҳали шоирлар ижодида акс этган эмас. Шеърми, достонми, балладами ёки бошқа янги шаклдаги шеърий асарми шундай ёзилмоғи лозимки, токи замондошимиз ўша бадиий ойнада ўз аксини, ўзининг қалб изтиробларини кўрсин. Негаки, назм насрдан кўра шитоб. Илк йўлни ҳамиша биринчи бўлиб шеърият очади.

Энг муҳими сўз мазмуни ва ифода услубидир. Кимдир бошқача ифода услубини топиши мумкин. Менингча, постмодернизмни идеаллаштирмаслик керак, аммо ундан қўрқмаслик ҳам керак. Шеъриятдаги барча изланишларга, эксприментларга кенг имконият берилмоғи зарур. Эксперимент асосий тамойил сифатида шаклланмаслиги мумкин. Аммо ўша экспериментлар заҳираси бағридан келажакда янги ифода услуби, янги адабиёт яратилиши мумкин.

Бугунги шеъриятдаги барча ранг-барангликлар оммавий ахборот воситаларида муттасил ёритилиб туриши зарур.

Давра суҳбати, шеър баҳси ниҳоятда қизғин ва мунозарали тус олди. Фикрлар фикрларга, муносабатлар муносабатларга уланди. Жиддий талаб ва истаклар ифода этилди. Мухтор Шаханов, Сакен Иманасов, Маъди Қайинбоев (Қозоғистон), Анатой Умарканов (Қирғизистон), Отахон Сайфуллаев (Тожикистон), Мирпўлат Мирзаев, Азиза Маматова (Ўзбекистон) каби қардош ва бовурдош ижодкорлар сўзларининг мазмуни яхлит мақсадга йўналтирилди. Марказий Осиё давлатлари шеъриятини ривожлантириш, адабий алоқаларни мустаҳкамлаш омилларига қаратилди.

Кенг ва бепоён она ўлкамиз саҳроларида жонтоқ деган ўсимлик бор, — дея сўз очди Мухтор Шаханов. — Унинг томири ниҳоятда узун. Чўлда довул турганида қумлар тўзийди, чечаклар юлинади, қўраларнинг томлари учади, уюрлару подалар тирқираб кетади, ҳатто карвонлар адашади. Аммо жонтоқ ўз жойидан бир қадам ҳам нари жилмайди. Унга ҳар қандай кучли довулнинг ҳам кучи етмайди. Чунки унинг томири узун. Жонтоқни фақат томири фалокатдан сақлайди. Мен қон-қардош элимизни ўша жонтоққа ўхшатаман. Мустабидлик, истибдод замонларида бизнинг томиримизни узв-узвидан узишга ҳаракат қилдилар. Аммо, худога шукрки, томиримиз бақувват эди. Биз ўша ўқ томиримизни унутмаслигимиз керак. Туркистон — барчамизнинг умумий уйимиздир. Бугун мана уйда шеър базми — сўз баҳси ўтказилаётганидан бағоят хурсандмиз. Шеъриятимиз парвози келажакда космик буюкликларга кўтарилишига аминман. Мушоира баҳорига учиб келган бугунги қалдирғочлар — ёш шоирларнинг иқболи баландлиги шундоққина сезилиб турибди.

Қозоқ халқининг таниқли шоири айтган ушбу ҳаяжонли сўзлар барчамизнинг қалбимизни ром айлади, юракларни юракларга пайванд этди.

Давра суҳбатининг якунида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов анжуман иштирокчиларига миннатдорчилик билдирди. Марказий Осиё миқёсида ўтказилган ушбу мажлиснинг айнан шеъриятга бағишлангани давримизнинг улкан воқеаси эканлигини таъкидлади.

Рустам МУСУЛМОН

БЎЗТЎРҒАЙ

ШОИР ТЎЛАН НИЗОМ ИЖОДИГА БИР НАЗАР

Тўлан Низом шеърларида ички мусиқа бор. Бу мусиқани илғаб олиш учун унинг шеърларидаги сўзларни ҳис қила билмоқ, мисраларга чуқурроқ кириб бормоқ, шеърлардаги мусиқани қалб қулоғи билан тинглаб кўрмоқ керак. Энг муҳими, Тўлан Низом маддоҳ шоир эмас, қалб аталган кишварларни забт этгувчи фаттоҳ шоир. Унинг шеърларини ўқиганимда ҳар гал менда куз каби ўйчан ва ғариб, маҳзун кайфият пайдо бўлаверади. Бироқ шоирни йиғлоқликда, яъни сентиментализмда, тушкунликда айблаш ҳам инсофдан эмас. Чунки, шеър руҳда, инсон шуурида кечадиган жараёндир. Демак, шеърият шоирнинг кайфиятига, замони ва муҳитига, қолаверса, характерига боғлиқ. Тўлан Низом «Ўлим» шеърида дунёнинг ўткинчилиги, умрнинг лаҳзалик экани, ҳаётнинг хиёнаткорлиги ҳақида шундай дейди:

Шамол елгандай бўлди,
Меҳмон келгандай бўлди,
Майса билгандай бўлди,
Ўтиб кетди надомат...

Шоир шамол образи орқали фарзанд кўрган ота-она руҳида пайдо бўлган кўтарилишни, шодликни ифодаласа, иккинчи мисрада «меҳмон», яъни бу дунёга келиб кетадиган одам боласининг қисматига ишора қилади.

Шеърнинг иккинчи бандида шоир шундай мисраларни битади:

Осмон тўкмади бир ёш,
Қуёш ҳам эгмади бош.
Шунчалар қаттиқ бардош,
Ҳеч бўлмади қиёмат.

Яъни инсон ўлимига Осмон ҳам кўз ёш тўкмади, Қуёш ҳам бош эгмади, қиёмат ҳам бўлмади. Гўё оламда ҳеч нарса бўлмагандай ҳаёт давом этаверди. Бу мисраларни ўқир экансиз, ўзингизни кўринмас зиналардан юриб тобора юқорига кўтарилаётгандек ҳис қиласиз. Оламдан кўз юмган инсон чеҳраси кўз ўнгингизда яна яққолроқ намоён бўлади.

Бор эди унда ҳам тил,
Атиргулдай нозик дил,
Япроғи эди яшил
Ҳаёт қилди хиёнат.
Кетдию ўчди-қолди,
Йўқлик аро йўқолди.
Йўқлик қаърига олди,
Тамом бўлди ҳикоят.
Умр савдоси шулдир
Яшаш ғавғоси шулдир
Уйқу рўёси шулдир
Бу қандайин аломат?

Тўлан Низом шеърини шу тариқа якунлар экан, Ҳаётнинг уйқу эканлигига урғу бериб, «Одам ўлса мангу уйқуга кетади», деган материалистик назарияга қарши чиқади. «Инсоннинг ҳаёти даҳшатли туш, у ўлгач уйғонади», деган юнон файласуфи Афлотуннинг ғоясига ҳамоҳанг фикрлайди. Унинг лирик шеърлари нозик истиораларга, ташбеҳларга ва кинояларга бой. Гапимиз қуруқ бўлмаслиги учун шоирнинг «Кўнгил» шеъридан парчалар келтирамиз:

Нафас тутун бўлиб кетар онида,
Оғиз, лабларимда қолдирди қурум —

дея ёр ҳажрида фарёд чекавериб, ўтли нолалардан бўғзи мўрига айланган ошиқ образини маҳорат билан чизади. У яна киприкларни куйган косовга, кўзларни қизариб турган ўтли тандирларга менгзайди. Сўнг:

Э воҳ!
Шамолдан сўнг келганда жала,
Чанг.
Тўзонларни ювганда дала
Булут орқасидан кулганда қуёш,
Ёрим деб кутиб ол!
Қалбимга қўл сол!
Бахтинг ёр бўлсин!
Шодлан! Қувонгил!
Эй ошиқ кўнгил —

деб кўтаринки руҳда шеърни якунлайди.

Миллат ғами, Ватан қайғуси, Бобур ҳижрати, Чўлпон ҳалокати, устоз ҳажри, ёр фироқи шоирга бир лаҳза ҳам тинчлик бермайди, унинг шеърларини ўқир экансиз, ҳаловатини йўқотган шоир юрагининг дукуллаб ураётганини ҳис қиласиз. Шоир халқига меҳнат-машаққат, шодлигу ғам-қайғу азалий қисмат. Демоқчиманки, Тўлан Низом ҳаёти ҳам машаққатлардан ҳоли эмаслиги унинг «Дўстим Муҳаммад Алига» деган шеъридан маълум. Бу соддагина шеърни ўқир экансиз, беихтиёр ҳур шамолларга оппоқ кўйлакчасини елкан қилганича, баҳорий тўзонлар аро қийқириб шодланаётган бола кўзларидаги қувонч ўрнини қайғу босади. Отасидан айрилиб қолган болакай назарида гўё олам чархи ўз ўқидан чиқиб кетгандай, «Отажон!» деганича ерга юзтубан йиқилгандай туюлади тасаввурингизда:

Мен йиғладим отамлаб,
Сен йиғладинг отамлаб,
Остонага бош қўйдим,
Қаро ерга ёш қуйдим.
Қувончим қайда қолди,
Шўхликларим йўқолди,
Мен йиғладим отамлаб,
Сен йиғладинг отамлаб.
Тўхтади кўзда ёшим
Ўзинг бўлиб ғамдошим...

Бу шеър орқали дўстнинг бошга мусибат тушганда синалажагини эътироф этиб, дўстликни, садоқатни куйлаган Тўлан Низом ўзи билибми, билмайми, «Кишиларни мусибат бирлаштиради», «Ўлим — энг яхши ибрат» деган улуғ ҳадисларга яқинлашади.

Енгил руҳ, равон тил билан ёзилган она мавзуидаги шеърларда нуроний, меҳрибон, мушфиқ, муштипар, меҳнаткаш ва содда она сиймоси ва шоирнинг қалб изтироблари аниқ акс этиб тургандай туюлади:

Онам ўлган. Бўлди неча йил,
Ҳаётимнинг шами-ку сўнган.
Чидаб келдим, оҳким, сағир дил.
Ҳижрон ғами юракда тўнган.

Ёки

Пойига оқ гуллар қўяман
Кўнглим кўтарилар тоғлардай
О, меҳрига қачон тўяман,
Онам эди тўкин боғлардай...

Тўлан Низомнинг ҳар бир шеъри тасвирий санъат асарига, маҳорат билан ишланган картинага ўхшайди. Муҳими, бу картина персонажлари тирик мавжудод сингари ҳаракатланади. Мисол учун, «Монолог» шеърини ўқиганда ўз ошиғига қўшоқ гилос бераётган қиз сиймоси, кейин севишганларнинг гилос кўчат ўтқазаётган ҳолати олис дамлар хотираси каби ўқувчи кўз ўнгидан ўта бошлайди. Албатта, зийрак ўқувчи «кўчат ўтказадиган баҳор пайтида гилос пишмайди-ку», дея ҳақли эътироз билдириши лозим. Лекин бу эътироз ноўрин. Негаки, шоир «қўшоқ гилос» деганда айнан гилосни назарда тутмайди. Бўсани назарда тутади. Қизнинг қип-қизил лабларини рамзий маънода «қўшоқ гилос»га ўхшатади.

Тўлан Низом Шарқ шеъриятининг боқий анъанаси бўлмиш арузда ҳам жозиб ғазал ва мухаммаслар ёзди. Бу ўринда унинг Саъдий ғазалига боғланган мухаммаси таҳсинга сазовор.

Шоирнинг асли касби яхшилик. Бу фазилат унинг рубоийларига ҳам кўчган:

Э, одам, одамга сунма ёмонлик,
Ёмонлик қилганга йўқдир омонлик,
Унда ҳам руҳ бордир, бир кўнгил бордир,
У ҳам бир мусулмон, бизнинг томонлик.

Биз яшаб турган ҳаёт сирли иккиликлардан иборат эканини ҳамма билади: туғилиш-ўлиш, яхшилик-ёмонлик, манфий-мусбат, дўстлик ва душманлик. Тўлан Низомнинг навбатдаги рубоийси дўстлик ҳақида:

Дўстлик нима ўзи, ким яратади,
Дўстсиз ўтган дамлар тез қаритади,
Тўлан Низом, дўстлик энг олий неъмат,
Қалбингни қайғудан у аритади.

Рубоийдаги дўстсизлик худосизликка ишора. Дўсти йўқ,яъни худоси йўқ одам йўлидан адашиб,залолат лойига ботади. Ҳаёти машаққатдан иборат бўлади. Дўстликни олий неъмат, деб шоир томонидан эътироф этилиш ҳам, қалбни қайғудан аритиш ҳақидаги фалсафа ҳам эзгулик билан боғлиқ фикрлар, дея баҳоланмоғи керак. Шоирнинг таъкидлашича, ҳатто меҳрибон отасидан айрилган ўғил ҳам худони, яъни дўстини ёдга олганда қайғуни унутади, яъни Яратганнинг иродасига бўйсунади, мусибатни Аллоҳнинг инояти, дея қабул қилади.

Тўлан Низомнинг «Чўлпон», «Гиря», «Руҳи равоним», «Уч сўз», «Ҳумо», «Оқ гул» достонлари ҳам гўзал, таъсирчан, мухтасар лиро-эпик асарлар туркумидир. Тўлан Низом «Гиря» достонининг хотима қисмида шундай дейди:

Юрак парчаланди, синқордим оғу,
Қаламдан қуйилди оғриқ ва қайғу
Сиз уни ўқиманг, тинглангиз узоқ
Бу оддий достонмас, дардли бир чолғу.

Бу гаплар унинг қолган достонларига ҳам тегишли. Ҳа, Тўлан Низом шеърларини тингламоқ керак. Унинг шеърияти шамоллар шаштида шовуллаётган ям-яшил дарахтзорга ўхшайди. Бу дарахтзорни баҳор ва қушлар тарк этмасин!

Холдор ВУЛҚОН

Содиқ ТУРОЛ:

МАҚСАДЛАРИМИЗ МУШТАРАК

Ўтган ҳафта Тошкент Давлат университетида «Туркийлар дунёси адабиёти қомуси» лойиҳасига бағишланган халқаро анжуман бўлиб ўтди. Мухбиримиз туркиялик профессор Содиқ ТУРОЛдан бу йиғилишда муҳокама этилган масалалар, умуман, анжумандан олган таассуротлари ҳақида гапириб беришни сўради.

— Аввало, туркий адабиёт бўйича йирик мутахассисларнинг айнан Ўзбекистон пойтахти Тошкент шаҳрида йиғилгани бежиз эмас. Чунки Туркистон қадимдан туркий халқлар маданиятларининг бешиги бўлиб келган. Бугунги кунда Ўзбекистонда бўлаётган ўзгаришлар, хусусан, маданият жабҳасида амалга оширилаётган ишлар, ўзбек маданиятидаги миллийликнинг устивор руҳи барчамизнинг диққатимизни тортди. Ажабки, бугунги ўзбек маданияти қадим туркий маданиятнинг ўчоғида тараққий этмоқдаки, балки шу боисдандир, мен бу заминда туркийлар маданиятининг илдизини кўраман.

Фурсатдан фойдаланиб анжуман ташкилотчилари — ўзбек биродарларимизга миннатдорчилигимни билдираман.

Энди «Туркийлар дунёси адабиёти қомуси» лойиҳасига бағишланган йиғилишга келсак, айтишим лозимки, унда бир неча туркиялик олимлар — «Отатурк култур», «Тил ва тарих олий қуруми» ҳамда «Туркийлар дунёси адабиёти» ташкилотининг мутахассислари иштирок этдилар. Анжуман турк маданияти тараққиёти кўлами, шунингдек, анъанавийлик ва ижтимоий ҳаёт масалаларини муҳокама қилди. Хусусан, иймон, идрок, маърифат ва ижтимоий онгнинг шаклланиши туркий тафаккур ривожида муҳим омил бўлиши тўғрисида эътиборли мулоҳазалар айтилди. Шунингдек, матн, талқин, таҳлил ва ифода услублари каби адабий масалалар хусусида ҳам фикр алмашилди. Ушбу масалаларга оид ишлар 5 йил мобайнида — 1995-1999 йиллар ичида амалга оширилиши лозим. Бу қомус ўз ичига: ҳар бири 600 саҳифалик 13 жилддан иборат «Турк дунёси адабиёти тарихи» ҳар бири 600 саҳифалик 5 жилдли «Туркийлар дунёси адабиётшунослик қомуси», ҳар бири 600 саҳифалик 8 жилдли «Туркийлар дунёси адабиёти анталогияси» ва ниҳоят ҳар бири 600 саҳифалик 4 жилддан иборат «Адабиётшунослик терминлари луғати»ни қамраб олади. Бу ишларни амалга оширишдан мақсад туркий халқлар адабиёти ва маданияти ютуқларини яхлит ҳолда тадқиқ этиб, холис илмий нашрларни амалга оширмоқдир.

Қардошлик тазкираси

ТЎҚТАҒУЛ

УМР

От ҳоримас бўлсачи,
Ёш қаримас бўлсачи,
Яратгани рост бўлса,
Жой-жойига қўйсачи.

Қизил ўнгмас бўлсачи,
Қиз бурилмас бўлсачи.
Кўкаргани рост бўлса,
Гуллар сўлмас бўлсачи.

Ипак ўнгмас бўлсачи
Йигит ўлмас бўлсачи
Йигит билан ҳур қизни
Ерга кўммас бўлсачи

Майса сўлмас бўлсачи
Кўз шодликка тўлсачи
Қизил юзли қиз бўзариб
Ғамга кўнмас бўлсачи.

Қариялар йигирма беш
Ёшга борар бўлсачи.
Тан-жонингни қўл билан,
Ясаб олар бўлсачи.

Юртга элим тўлсачи,
Умр ўтмас бўлсачи
Ажал ёшга йўлиқмай
Яхши ўлмас бўлсачи.

Суяркул ТУРҒУНБОЕВ,

ҚИЗЛАР

(Ҳазил)

Тўрғай тилли қиз келиб
Тоққа мени юр деди.
Қирмиз юзли қиз келиб
Қирга мени юр деди.
Шеър ёзайин тўрт сатр
Сизлар тўхтаб турингиз.
Шу атрофдан гул териб
Бироз ўйнаб юрингиз.
Десам қаранг, биттаси
Қирга кетди қуюндай.
Иккинчиси зир чопиб,
Тоққа кетди бурилмай.
Шеърни ёзиб, битказиб,
Мен уларни изладим,
Таниёлмай кўрганда
«Сен»демасдан «Сиз» дедим.
Қирдагиси қирқдаги
Есир бўлиб қолипти.
Тоғдагиси тўққизта,
Ўғил топиб олибди...

Қирғизчадан Турсунбой
АДАШБОЕВ таржимаси

Бекназар ХУДОЙНАЗАРОВ

ОТАМ ҲАҚИДА ҚАЙҒУЛИ ҚИССА

Ербанднинг чўллари,
Тошли деган жой.
Ўттиз еттинчи йил,
Июл-август ой.

Ёдимда саратон,
Ёдимда бари.
Ярим аср ўтди
Ўшандан бери.

Беш олти сатр сўз
Жойлашган хатда
Шундайроқ гаплар бор
Ота, сен ҳақда:

«Гуноҳи йўқ экан...
Ва шунга кўра
Худойназар Ангкор
Оқланди тўла...»

Мана, қўлда турар
Бир парча қоғоз.
Бир инсон ҳаёти —
Ўн сатрдан оз!

Балки эътиборга
Арзимайди ҳам,
Эътиборсиз бўлса
Агар бу олам.

* * *

Кўзимиздан учди тўққиз ёшимда,
Бола-чақасини кўрмади қайтиб.
Эл бошқариб юрган одам эмасди —
Чўпон эди халқни юрган туйдириб.

Октябр, 1988 йил

Мавжуда ХЎЖАНДИЙ

ТАБАССУМИНГ ҲАДЯ ЭТСАНГ

Билолмасман, мендан сенга не қимматбаҳо,
Балки орзу, балки ўзим айтган пок ният.
Туғилмадим чарақлаган мавлуд кунлари,
Туғилсайдим, бўлур эди ажиб иноят
Саҳаргоҳлар...
Мақсадимнинг буржларидан офтоб балқийди,
Зарафшонлик неъматидир, сарҳушдир дунё.
Югураман ушлолмасдан нур толаларин,
Энтикаман, орзуларим — мавж урган дарё.
Ва баъзида топинурман дийдоринг томон,
Исминг менга дунёдаги энг нодир туҳфа.
Қучоқлайман хаёлимнинг кенгликларини,
Вужудимни чўлғаб олар ўтлуғ қаҳқаҳа.
Ногаҳонда қора булут қоплар самони,
Нафасимни қиса бошлар нимадир шу он.
Агар шунда бир табассум ҳадя этсайдинг
Хилватнишин гўшалар ҳам бўлур чароғон!
Лек барибир бу жаҳон ҳам эмасдир расо,
Кўнглимизнинг кўчалари куйиб кул бўлур.
Яна такрор лутф этурман, эй ғамгузорим,
Табассуминг ҳадя этсанг кўнглим гул бўлур.
Табассуминг ҳадя этсанг...

Тожикчадан
Каромат ДЎСТМАТОВА
таржимаси

Набийра ТУРЕШОВА

ОРОЛ ҚИЗЛАРИ

Қорақалпоғистон қизларига мадҳия

Тумарис наслидан дунёга келган,
Бир ўзи ортиқдир неча юз эрдан,
Қалб ила умрини халқига берган —
Азизим, сулувим, Орол қизлари!

Сиздан бир ғунчадир ботир Гулойим,
Зир титратган не-не ёвнинг саройин,
Сизни севмай қандоқ чидаб туройин —
Шамширим, ханжарим, Орол қизлари!

Кокиллари учдан-учдан ўрилган,
Ичган суви томоғидан кўринган,
Гулбарчиним Алпомишга берилган —
Фариштам, гавҳарим, Орол Қизлари!

Хуморсултон она бўлиб элига,
Бўз белбоғин бойлаб олиб белига,
Номардларни чиқармаган тўрига —
Чечаним, қайсарим, Орол қизлари!

Ҳурлиманинг дутор олиб қўлига,
Халқим, деб йўл қўшди бахши йўлига,
Ҳалоллик ярашган ўнгту сўлига —
Номус ориятли Орол қизлари!

Ғовни бузиб чиққан Жумагулларинг,
Юлдуз қизлар маржон қилди дурларин,
Достон бўлди Гулзирадай гулларинг —
Қайтмасим, полвоним, Орол қизлари!

Ойимхонинг қўшиқ қўйлаб соз этди,
Овозини тинглаб қушлар ноз этди,
Ўксик кўнгилларни сарафроз этди —
Хушовоз булбулим, Орол қизлари!

Мардларни яратар давроннинг ўзи,
Ботир оналарнинг ўзи ва юзи,
Халқимни шод қилди Минайхон сўзи —
Диловар шунқорим, Орол қизлари!

Айтаверсам адо бўлмас таърифинг,
Мардликдан яралган сенинг тарихинг,
Вафо, чирой — сенинг исми шарифинг —
Адаб-аркон кўркли Орол қизлари.

Айтаверсам юлдузинг кўп, ҳуринг кўп,
Аслзода ойпарчаю гулинг кўп,
Достонларда ёзилмаган сиринг кўп —
Забоним, қувватим, Орол қизлари!

Туркман ва қорақалпоқ
тилларидан Музаффар АҲМАД
ўгирган

Вафо ФАЙЗУЛЛО

Кўчаларга ишқимни тутдим

БУҒ АРО

Исроил СУБҲОНГА

Сомонийнинг далалари жим,
Хуршид ўгиради калима.
Мақбаранинг ҳаваслари ним,
Кўр кунларга тўлаб жарима.

О, бормисан БУҒ АРО[1] шариф.

Уф тортади Минори Калон,
Салласида ўсган лайлаклар.
Тумшуғида қайнатиб қумғон,
Полапони қайда эмаклар?

О, хормисан БУҒ АРО шариф.

Бўялдилар субҳлар хинога,
Деворлари тилсиз чанқовуз.
Чўмилгани тахтлар зинога
Тирик нозим, сўйла Лаби Ҳовуз.

Келаётган Рудакийларга
О, зормисан БУҒ АРО шариф.

Жинлар чалган тилло — Файзулло,
Чил Духтарон қирқ йил йўқлаган.
Балогардон, мана бу Сино
Ғарбга Шарқни олиб жўнаган.

Яғринида ғусса юклаган
О, нормисан БУҒ АРО шариф.

Зижга макон бу даъҳа, бу қон,
Ер қаърида порлаб сиқтаган.
Дили ёшга ботирилган нон,
Манглайига баҳор сиғмаган.

Ва ҳеч бир зот кириб чиқмаган
О, ғормисан БУҒ АРО шариф

Сомонийнинг тавбалари жим,
Хуршид ўгиради калима:

— О, бормисан БУҒ АРО шариф...

ЁМҒИРДАН СЎНГ

Неча кунки кўринмас подшоҳ,
Тўлғонади ҳарир ранат.
Кулбаларнинг манглайи гувоҳ,
Жарчиларда олий мақом хат.

Султони мулк урушдан кейин
Тўп отилган буржларга боқур.
Кўзида ўч тўлгани сайин
Ярашади мақтул ва қотил.

Оқ лачакли бечора она
Оқни ташлаб яшилга ўтди.
Бир лаҳзада хуррам замона
Олтин қиличларни унутди.

* * *

Шаффоф нигоҳингни излаб кетгандим,

Кўнглинг хаёлида ўлганман беиз.
Рангсиз кўчаларда тентиб ўтаман,
Умрим етолмаган, ай, мусаффо қиз.

«Гўзаллигим тинчлик бермаган балким»,
Дерсан кўзларингни юракка санчиб.
Бир обида янглиғ ҳайратланаман,
Лекин бир зум ўтмай кетаман қочиб.

Ў гўзал, гўзал қалъа, гўзал аждаҳо,
Зулфларидан дарра ясаган ҳоқон.
Боқиб нур селига тўймасман асло,
Бироқ сийратимда туганмас армон.

Совуқ, ҳаддан тубан солланган чеҳра,
Бозорларда ишқи сотилса не йўл.
Сен бир умр сиқта, ўлгунча сиқта,
Ахир нима мулкинг бечора кўнгил?

Дарёларга бориб тушлар айтасан,
Майсалар орасида илоҳий меҳр.
Ҳеч қачон дардингни билмай қайтасан,
Ўзига талпинтирар самовий сеҳр.

Шаффоф нигоҳингни излаб битаман,
Ишқнинг ўнгирида ҳушимдан айро.
Ҳилқат кунларимдан кулиб чиқасан
Малак, парирўйим, соҳира, сабо...

НУРУМИД МОМО ХОТИРИДАГИ УРУШ

Кунботарнинг тушларида йиғлайди чўбир:
— Чавандозим, синган созим — тирилгин найза.
Ўликларнинг умматига суқланган кампир
Ширмойи кулчаларга ўқир жаноза:

— Вой болам, ой болам,
Оймомо болам.
Ойларга ёқмасдан
Жойгадо болам...

Саҳар мардон хокларида бемавруд чилла,
Ўғлонларнинг кўкламлари киради жангга.
Ўтлоқларда енгилмаган ғамли қабила
Фашизмни тепиб ташлар эчки жун ланка.

Шўраларга илтижолар қилади очлик,
Севинчларнинг қаҳрамони норғул атала.
Бухоронинг бошларига сиғмаган ёшлик,
Мозорларнинг тепасида айланар алла:

— Сўзимнинг осмони, қўшиғим, алла,
Тупроқдан тупроққа эшигим, алла.
Маҳзун хаёлимда беладим ўғил,
Туғилмасдан олдин бешигим, алла...

МАЪСУМА ХОТИРАСИГА

Сен келдинг, туманлар аро ҳарир дард
Дарё сийратида ҳаворанг осмон.
Мовий мактубларни танғиб олган март
Зангори учқунлардан туғди ҳаяжон.

Қақроқ лабларимда сен юрган сўқмоқ,
Тўлди оддийгина ул номинг билан.
Ўпди далаларни мен учун чақмоқ,
Қуврамас, ёниқ ҳислар уйғонди дилдан.

Шафақ юрагимга эрк берган тонг пайт,
Лойли кўчаларга ишқимни тутдим.
Маъсум руҳсорингга ожиз қолган байт,
Ҳаёт ишон менга, иродам бутун.

Боғларни ёмғирлар савалаган кеч,
«Севаман» соҳиби ҳўнгради мезон.
Чапанчи ғарамлар устида ўкинч,
Юракнинг қирғоғин ғарқ этди уммон.

Сен кетдинг, туманлар аро ҳарир дард,
Олис хаёлимда ҳилпирар ҳамон
Мовий мактубларни танғиб толган март...
Зангори учқунларсиз қолган ҳаяжон.

———————

1 Буғ аро — Бухоро атамасига маъно жиҳатдан яқин сўз. Тарихчилар қадимда Бухорони буғ ичидаги кент, буғдан пайдо бўлган шаҳар деган фикр ҳам борлигини айтишади.

Ражаббой ОТА ТУРК

УСТОЗ

Академик Ҳабиб Абдуллаев ҳақида кўплаб хотиралар, илмий мақолалар, ёдномаю очерклар ёзилган. Шунга қарамай, дастлаб, менга ўзбекнинг жонкуяр-жонфидо фарзанди, садоқатли ўғлони Ҳабиб Абдуллаев шахсини, фаолиятини, умуман, олимнинг миллий кадрлар тайёрлашдаги хизматларини англаш учун икки йил керак бўлди. Ўтган фурсат ичида буюк олим сиймосини тасаввур этиш мен учун қўл етмас осмон, чиқиб бўлмас чўққи каби юксала борди. Ҳайратланарлиси — бир вужудда уйғунлашган ғайрат, орзулар, ақлу фаросат, ўктамлик, ўзига ишонч, миллий ғурур, миллатига содиқлик, бутун иймон, ҳар қандай қалам аҳли вакилининг ақлини шошириб қўядиган шахс (образ) эди. Буюк истеъдод сиймосини бадиий тафаккурдан ўтказиш осон эмас. Шундай эсада, мен ниятимга ишондим, ниятимга суяндим. Инсоф билан айтганда, Ҳабиб Абдуллаев фаолиятининг залворли юки босиб, баъзан у ҳақда бошлаган асаримни ёзиш ниятидан воз кечсаммикан,деган ўйларга ҳам бордим. Шукрлар бўлсинки, бундай алдамчи ҳислар тез орада босилди ва гўё сеҳрли бир куч-имкон менга рағбат кўрсатдики, азиз ўқувчиларга тақдим этаётганим ушбу парча улуғ олим ҳақидаги асаримдан.

МУАЛЛИФ.

Мелников рақибини сукут билан қаршилади. У ҳар галги Мелников бўлса-да, бугун жанг услубини ўзгартиришга қарор қилди. Узоқ йиллик тортишув ҳамонки Абдуллаев фойдасига ҳал бўлаётган экан, у энди бўлак усул танлашга мажбур. Ҳомийлар қўлладими ёки хорижга чиққан ном-обрўсими, нима бўлганда ҳам вақтинча юртидан қадами узилмай турибди. «Тезроқ қадамини узиш керак, қулатиш керак Абдуллаевни, у жуда хавфли. Уни ўз ҳолига қўйиш, вақтни бой бериш янада хавфлироқ. У ҳар сонияни миллати манфаатига бўйсиндиришга қодир. Биз чиқараётган мутахассисларни ёқтирмайди, у ёқда Москвада унинг ўзига маъқул одамлари бор, керагида таклиф қилади, режаси амалга ошгунча ишлатади, сўнг қарабсизки, ҳурмат билан чақирилган «меҳмон» — нафақахўр, ўрнида эса Ҳабибнинг шогирди — ўзбеклар...

Ҳа, жуда пухта ўйланган режа бу! Илм аҳлига бош бўлиб, атрофига катта гуруҳ тўплаган. Ҳар қанча бекитмасин, орасида бизга хизмат қиладиганлар топилади. Уларга илм нонини эмас, Абдуллаевнинг гўштини едираман. Ойбекдай алломасига топилган кушанда Ҳабибга топилмайдими?! Топилади... Бундайларни кўпайтириш керак, рағбатлантириш керак. Улар бизнинг қўл-оёқ, қулоғимиз, эгарланган отимиз бўлиши керак. Мана, қўлга тушди, — у ўзидай сукутга чўмган Абдуллаевга зимдан қараб, — учқур жийрончамизнинг хизмати бу! — деди. — Баракалла! Мелников, зўрсан, ўзининг нонини ўзига ушатгин-да, раҳматни сен эшит, Мелников, сен! Бу сенинг ички шиоринг, партиявий услубинг бўлсин!..»

Дилдан тилга кўчган фикрлар жанги давом этар, ҳар икки «жангчи» ўзининг сўз қуролига ишониб, бир-бирини аёвсиз саваларди.

«Ефим деган зот жуда ҳаддидан ошди-да, у мени индамай енгмоқчи, сукутидан шайтоннинг нафаси келадия! Ўртамизда миллат аталмиш хазина бор экан, биз ҳеч қачон келишолмаймиз. Мен эсам тошу тарозини тенг бўлишини истайман. Республика ўз раҳбари, Конституциясига эга, номи Ўзбекистон бўлсаю, яна иккинчилар етагида қадам боссак. «Юқорининг талаби», «Катта оғамиз» ибораси ёзилмаган қонун шаклида онгимизга сингиб боряпти. Республикалар бўйлаб тарқалган Иккинчилар Москва сиёсий шартларининг ҳосиласи-ку, ахир. Тарихан шундай — Мелников суянган мафкуранинг мақсади зўравонлик! Улар зўравонлик қиличини қўлдан ташламас экан, бизга кун йўқ, имкону журъатимиз қамалда. Қўрқув салтанати ҳукмрон юртнинг фарзандлари эса ўзлигини унутади, чатиштирилган янги авлод шаклида пайдо бўлиб, азалий одатлардан воз кечади, фикрлаш тарзи ўзгаради.

Миллатлар тақдири устида ўтказилаётган синовнинг охири хатарли. Ҳеч замонда бир миллат иккинчи миллатга ўз номи, қиёфасини ихтиёрий бериб қўймаган. Ном, шакл-шамоил, тил — бу, ҳар бир халққа Аллоҳ томонидан берилган инъом...»

— Қулоғим сизда, Ефим Николаевич, — ниҳоят жимликни биринчи бўлиб Абдуллаев бузди. Сукутимиз жуда узоққа чўзилди, тинчликми?

Мелников Абдуллаевнинг сўзларига бепарводек секин ўрнидан турди-да, хона бўйлаб беш-олти қадам юрди ва қайтиб жойига ўтирар экан, қатор телефонлардан бирининг дастагини кўтариб, тезда жойига қўйди.

— Ўртоқ Абдуллаев, — деди туйқус, — қачонгача ўзбошимчалик қиласиз?! Президентлик лавозими сизга яширин фаолият билан шуғулланиш кафолатини бермайди. Фан тараққиёти ниқоби остида миллатчилик, гуруҳбозликни авж олдиришга йўл бермаймиз. Бизда ҳамма нарса очиқ, маслаҳат тарзида, кенгашиб, сўраб ҳал этилади. Сиз тилми-ей, адабиётми, аллақандай тарихга бағишланган хуфёна журналлар, илмгоҳлар очиш пайидасиз! Республикада маданий инқилоб ясаб, совет ҳукуматини қулатмоқчимисиз?!

Буюк Ленин тилини Иттифоқ халқлари ўз она тилиси ўрнида қабул қилишаётган бир пайтда, Сиз, қай журъат билан байналмилал ленинча сиёсат йўлини тўсмоқчи бўласиз, жавоб беринг!

— Ўртоқ Мелников, — деди Абдуллаев босиқлик билан, — хайриятки, ҳимоянгизда Ленин, байналмилал, КПСС деган сўзлар бор. Тасаввур қилинг, агар шу сўзлар бўлмаганида ҳолингиз нима кечарди, менимча, Ўзбекистонни харитадан ҳам тополмай ўтиб кетардингиз...

— Нималар деб валдираяпсиз, академик, бас қилинг!

— Сўзимни бўлманг, Ефим Николаевич! Наҳотки, сиздек арбоб, муддаосини шу тарзда етказса? Юқорида санаганим — сизнинг суянчиқ сўзларингиз, яна талай ҳимоя воситаларингиз бор. Мен нима қилай? Келинг, бир зум пастга тушиб, сиз иккинчиликни, мен президентликни унутиб гаплашайлик. Розимисиз? — Абдуллаев суҳбатдошига самимий тикилиб турди.

Мелников тунг қиёфада жим турарди.

— Нимам ёқмаяпти сизга? «Яширин фаолият», «миллатчилик», «гуруҳбозлик», «хуфёна илмгоҳлар...», ахир, бу, айблар бир кишига кўплик қилмайдими? Ушбу сиёсий калтакларнинг ҳар бири мендек юзлаб «айбдор»ларга бас келади-я! Шафқат қилинг, ўртоқ Мелников, «айбим»ни тан оламан. «Айбим» — юртимни севаман, шу тупроқ, шу номга қоришиқ виждоним ҳамиша пок бўлсин дейман. Сизга етказишган тил, тарихга келсак, ўзбек тили, адабиёти биз учун «аллақандай» эмас, муқаддас тил...

— Етар, — деди Мелников чап қўлини кўтариб, — сизни кўп тингладим, эрк бердим ва ишондимки, сиз ўзгармайсиз, мафкурангиз бузуқ, ёт одамсиз, бутунлай ёт!

— «Ўртоқ мусулмонлар! Шуни билингизки, биз сизларнинг катта оғангизмиз! Сиз кичиксиз ва, тушунарли, бизга бўйсунишингиз керак!» Биласизми кимнинг сўзлари бу! — Абдуллаев иккинчига синчковлик билан тикилди: Мелниковнинг қиёфасида ғурур, севинч ифодалари пайдо бўлди.

— Туркистон халқ комиссарлари советида махсус топшириқлар бўйича нозир, ўлка Шўролар ҳукуматининг аъзоси Успенский[1] қурултой минбарида шундай нутқ сўзлаган. Орадан қирқ икки йил ўтибдики, сиз — Мелников билан Успенский ўртасида фарқ сезмаяпман.

— Тарихни титкилаш менинг зиммамга кирмайди, — Мелников авлодлари жасоратидан мамнун жилмайди. — Сиздек «зукко» олимларнинг иши бу! Ўртадаги фарққа келсак, сиз, сизга ўхшаган авлодлари босмачи ўтган, аламзадаларгина ўзгармаган. Совет Иттифоқи фуқароси бўлишдек шарафли номга нолойиқсиз! Кимнинг кимлиги энди аёндир? Барига жавоб берасиз, вақт етди.

Мелников Абдуллаевни жиноят устида ушлагандек ўзини ғолиб ҳис этди. «Гапир, яна қандай сўзинг қолди» дегандек, нописанд кутди.

Абдуллаев сездики, Мелников соатлаб асабларини қақшатишга тайёр. Бу унинг суюмли иши. Аммо вақт ўтаяпти. Жазоласа жазоламайдими? Кун-ора гуноҳкор, жиноятчисан, деб эговлаш унга ҳузур бағишлайди. Тўплаган далилларидан кўнгли тўлмаяпти, йўқса, у чўзиб ўтирмасди. Хўш, нима қилиш керак, этак силкиб чиқиб кетса, нафсоният йўл бермайди, айтишиб ўтириш эса жонига тегди. Касофат, режалаштирган ишларнинг белига тепди-я! Майли, кўнгил ғаш бўлиб кетгандан, у билан муштлашган маъқул.

Мелников лаҳзалик сукутни ўзича баҳолади:

— Сиз ўйлайсизки, ўртоқ Абдуллаев, унвону аъзоликлар, мукофотлар мени асрайди, деб. Янглишасиз, сизгача ҳам кўп машҳурлар ўтган. Улар ўз оёқларидан осилди. Чунки, улар Совет Иттифоқининг душмани эди. Сиздек раҳбарлик ўринларини эгаллагач, мақсадлари тезда ошкор бўлди. Икромов, Хўжаев... яхши биласиз-а, уларни?

— Ҳа, албатта. Улар ҳақда ўз фикримга эгаман. Улар даврнинг қурбони бўлишди. Афсуски, бугун уларнинг ўрнини босадиганлар кам...

— Нега энди? — Мелников кинояли тиржайди. — Сиз-чи, сиз? Илмий ишларим билан Москвани забт этдим, деб ўйлайдиган Абдуллаев-чи? Ахир, сиз ўзингизни уларнинг ғоявий меросхўри деб ҳисоблайсиз-ку, шундай эмасми?.. Сизларга ишониш қийин, сизлар ўзгараяпсиз, аммо ҳар эгри қадам ортида ким тургани бизга аён... Майли, бугунча етар, ўйлайманки, мен сиз билан баҳслашмадим, бу жой — мен ўтирган курси, — Мелников столни чертиб қўйди, — институт кафедраси эмас. Мен баҳслашмайман, танбеҳ бераман, огоҳлантираман... шунда ҳам ҳушингизни йиғмасангиз...

— Отаман, осаман, ҳуллас, жазолайман, шундайми, тўғри англабманми, Ефим Николаевич?! — тортишув чўзилган сари Абдуллаевнинг юраги ғашланса-да, лекин гапирмасликнинг иложи йўқ эди. Назарида на тергов, на баҳсга ўхшамаган жанжал фурсат ўтган сари маъносини йўқотиб борарди. Очиқ-ошкор пўписаю қўрқитишга чоғланган Мелников, албатта, пайт пойлаяпти, лекин у кутган фурсат ҳали етмаганга ўхшайди.

— Дуруст, ўртоқ Абдуллаев! — Мелников ҳамон баландлан келиб, мийиғида кулиб ўтирарди. Ўттиз еттинчи йилларда судда ҳамюртларингиз гуноҳларини тан олишгач, ўзлари ўзларига жазо сўрашган. Боя мен сизни бекорга уларнинг ғоявий меросхўри, деб айтмадим. Сизда гап кўп!

Абдуллаев истаса бу «тегирмончи» сиёсий «маъруза»сини давом эттиришдан чарчамасди. «Соқовнинг охирини тингла», деган гап бор. Аммо Мелниковни охиригача тинглаш оғир. Бирор чорасини топиб, бугунги «панд»ни тугатмаса, охири жанжалга айланиши ҳеч гап эмас. Шундай чора топсинки, у бутунлай гангиб қолсин.

— Ефим Николаевич, — деди Абдуллаев қадрдон дўстига мурожаат этаётгандай сенсираб, — агар, йўқ демасанг, менда таклиф бор...

Абдуллаевнинг гап оҳанги уни чиндан ҳам ажаблантирди. Кўзларини катта очганича академикка қараб қолди. Абдуллаев чўнтагидан ёнғоқдек ялтироқ тош чиқариб, Мелников томон чўзди-да:

— Биласанми, бу нима? — деб сўради.

Мелников тошга тикилиб беихтиёр ўрнидан туриб кетди. «Олтин-ку!» — даъфатан хаёлидан шу сўз кечди.

«У мени пора билан аврамоқчи, агар чиндан ҳам олтин бўлса, арзийди, қойил, топган чораси икки-уч кунлик муросага арзийди... Ахир, калтабин Файзулласи ҳам Совет ҳукуматига ёқиш учун отамерос олтинларини қўшқўллаб топширмаганмиди? Фақат, фарқи шундаки, у ошкора — расмий тарзда топширган эди. У сиёсатчи эди, хушёр эди...»

Мелников ўзини босиб Абдуллаевнинг чўзилган қўлидан кўзларини олди. Қайта жойига ўтирар экан, ялтироқ нарсани секингина стол устига қўйишини кутди.

Абдуллаев гўё ҳеч нима сезмагандек тошни чўнтагига солди-да:

— Менда таклиф бор, — дея Мелниковнинг кўзларига қараб тураверди, гапирмади.

Мелников безовталаниб, нима дейишини билмай ичида сўкиниб қўйди: «Нима демоқчисан, гапирсанг-чи тезроқ!»

Абдуллаев муддаосига эришди: шу топда Мелников нима ҳақда ўйлаганини — чўнтагидаги оддий пирит[2] — минералини олтин чамалаб, тезроқ ўзиники бўлишини бетоқат кутаётганидан завқланди. «Ана энди ўзингга ўхшадинг Мелников! Москва олисда қолиб кетди. Партия олисда қолиб кетди... Катта оғам — Мелниковнинг кўзлари эса менинг чўнтагимда!»

— Агар, йўқ, демасанг, Ефим Николаевич, эртага сени тоққа олиб чиқаман.

— Шунда иккимизга ҳам осон кечади. Ахир, сен меҳмонсан, — Абдуллаев Мелниковни Саратовда туғилганига шаъма қилиб, уни буткул довдиратиб қўймоқчи эди.

— Мен меҳмон бўлсам, ўзлари-чи, ўзлари қаерда туғилганлар? — Мелников эътироз билдирди.

— Тўғри, Ефим Николаевич, Ўшда туғилганман, аммо жуда қувлигинг бор-да! — Абдуллаев кулди. — Сен чегара тортгандан бери мен «қирғиз» бўлиб қолдим. Кел, бу ҳақда тортишмайлик, эртага мен билан борасанми?

«Иккимиз ҳам Ўзбекистонга меҳмонмиз, мен билан тортишиб нима қиласан, яхшиси, у ёқда, тоғда чўнтакларингни олтинга тўлғазиб хурсанд қиламан, демоқчи. Унга ишонса бўладими ё менга тузоқ қўймоқчими? Аммо таклифи чаккимас, ўйлаб кўриш керак. Ҳар эҳтимолга қарши, ортимда қўриқчиларим боради. У бундан хабарсиз, мени тўрга туширмоқчи бўлса, ўзининг гирибонидан оламан. Агар муросаси чин бўлса, унда Абдуллаевдан фойдаланиш керак...»

— Ефим Николаевич, нега жимсан? — Абдуллаев туйқус ҳужумга ўтди. — Эшитаяпсанми, шунда иккимизга ҳам осон кечади. Биламан, сен ҳали-вери шаштингдан тушмайсан, яхшиси, ўзбекнинг кенг даласига чиқайлик-да, мен билан хоҳлаганингча сўкиш, кучинг етса муштлаш!

«Ҳали шундайми? Сен мени билмас экансан, Абдуллаев!» — Мелников икки жағини маҳкам босди, чакка томирлари бўртиб чиқди.

— Абдуллаев, — деди у қатъий, — бугунги ҳазилингни ёзиб қўй, эсингдан чиқмасин, бу сенга жуда қимматга тушади! Энди эса бўшсан!

Абдуллаев эшик томон йўналар экан, Мелников:

— Тўхта! — деди. — Дўстинг Ойбекка салом айт! — У Абдуллаевга монанд жумбоқли гапириб, рақибини танг ҳолда чиқариб юбормоқчи бўлди. Қолаверса, ҳали унинг отилмаган «ўқ»лари бисёр. Мелников ҳеч кимдан енгилмаган, Абдуллаевнинг ҳовлиқишига йўл бермайди, жанг қандай бўлишини у билиб қўйсин.

— Ҳа, айтгандай, — у яна хотиржам сўз қотди, — эртага бўш хонанга янги оила кўчиб ўтади. Ўйлайманки, бизнинг қароримиз сиздек ватанпарвар олимни маломатдан асраб қолади. Уй-жой танқислиги даврида, кимсан Абдуллаев етти квадрат метр ортиқ уйда яшаса, яхшимас. Бунинг устига сиз раҳбар, коммунистсиз. Гарчи, сиз партияни ўйламасангизда, партия сизнинг шаънингизни ўйлайди. Майли, бу гап ҳам сизни аямиз.

Абдуллаев бурилган жойида тўхтаб қолди. «Нечун у Ойбекни тилга олди? Демак, Мелниковнинг қора рўйхатида Ойбек ҳам бор экан-да! Тушунарли, ҳазилим жонжонидан ўтиб кетди. Ниҳоят, олтин кучини кўрсатди! Энди у қутиради, дуч келган жойидан қопади».

Мелников рақибини аллақачон «отган» ҳисоблаб, полвонга гурсиллаб қулашини кутар ва сўнгги ўқларини жанг охиригача моҳирона асрай олганидан мамнун эди. У кўзларини ярим юмиб, ўзини курси суянчиғига ташлади. Ишонч билан телефонга қўл узатиб, дастакни қулоғига тутди: симнинг нариги томонидан хизматга шай турган ишончли овоз эшитилгач, дастакни жойига қўйди.

У Абдуллаевга айёрона кўз ташлаб, рақиби ҳолини кузатди. Абдуллаев Мелников кутганидек йиқилмади, аксинча, жиддий тортиб, қаҳрли тикилганча секин ортга қайтди.

Мелниковнинг ороми бузилди. У аллақандай қоғозларни титкилар экан, тепасида келбатли Абдуллаев пайдо бўлди.

— Янги оилани жойлаштириш масаласи бир гап бўлар, Ефим Николаевич, — Абдуллаев ўйчан, сокин гапирди. — Аммо сен менинг ҳимоямга чўзилган қўлларингни йиғиштириб, чўнтагингга солиб ол! Бундай арзимас ишга партияни суқма! Биласан, биз ўзбеклар бағри кенг кишилармиз. Шуни унутмаки, бугун Ўзбекистонда сен тенги авлоднинг болалари, неваралари яшайди. Биз уларга сен келмасингдан олдинроқ — қирқ биринчи йилдаёқ уйимиздан жой берганмиз, боққанмиз уларни. Вагонларда оч-юпун келган Россия болаларини шахсан ўзим кутиб, ўзим жойлаштирганман. Сени қараю, сен бўлсанг, етти квадрат, янги оила, деб мени қўрқитмоқчи бўласан! Билиб қўй, Ефим Николаевич, мен қўрқув ёшидан ўтганман, ёлғиз Аллоҳдан қўрқаман! — Абдуллаев кетмоқчи бўлиб, кескин бурилдию беихос тўхтади, елкаси оша Мелниковга қаради:

— Ойбекка «салом» етказишдан аввал сенга унинг болалигини эслатмоқчиман.

Мелников ҳамон тош қотиб, ажабланганича қовоғини уйиб ўтирарди.

— Оқ подшо миршаби Ойбекнинг бобосига танбеҳ бериб: «Болани савалаб туринг, болангиз ёмон, оқ подшо олий ҳазратлари давлати соясидаги Туркистон мамлакатининг катта-кичик фуқаролари мўмин-қобил бўлмоғи лозим, ўргатинг буни болага», дейди. Эшитдинг-а, Ефим Николаевич, аксига Ойбек ҳам, мен ҳам мўминқобил бўлолмадик. Афсус, бугун сен қанчалик истама биз етагингга юрмаймиз, юролмаймиз. Хайр!

* * *

Марказқўм биноси ертўласида жойлашган қўриқчилар Мелниковдан махсус топшириқ олишгач, бажаришга киришишди. Мелников эса бу пайтда хонани тутунга тўлдириб чекар, Абдуллаевга тегишли ҳужжатлар тўпламини қайта ўрганишга чоғланмоқда эди. У пўлат сандиқ ёнида тик турганича ўйга чўмди. «Қўрқув ёшидан ўтганман» дейди-я! — захарханда кулди. — Қўрқув ёш танламайди, Абдуллаев! Қўрқсан, қўрқмасанг — қўрқитамиз. Суянганинг олтин бўлса, менга бериб қутиласан. Биламан, сенинг қуйма олтинларинг кўп. Ахир, шунча йиллдан бери бекорга тоғу тош кезмагандирсан?! Ҳар қайси шогирдингга биттадан буюрсанг, чўнтагинг олтинга тўлади. Сен бўлсанг, бир донасини мендан қизғандинга, зиқна! Сенинг нописанд юришларинг, тилингнинг бурролиги — ҳаммаси олтиннинг кучи! Кўрамиз ҳали, йиққанингни ўзинг қўшқўллаб инъом қиласан».

Мелников темир сандиқда сақланаётган Абдуллаевга тегишли ҳужжатларни олди. Якка тартибда йиғилган шикоятлар, аризалар, академия президентлигига тайёрланган шахсий делосидан кўчирмалар билан тўлдирилган тахлам Мелниковни сира ҳам қаноатлантирмасди. Ҳозирданоқ эътиборли, сўзи тош босадиган миллий кадрларнинг хулосаларини олиш зарур, деган тўхтамга келган эди у. Абдуллаевни калтак билан уриш эмас, автомат билан отиш керак, шундагина у йиқилади. Вақт ғанимат, бир дақиқани ҳам бой бермаслик шарт. У оддий одам эмас, табиати тобеликка ёт, уни мансаб билан алдаш қийин, қолаверса, Ўзбекистонда Абдуллаев эришмаган амал қолмаган...

Мелников тик турганча телефон рақамларини терди...

* * *

Абдуллаев қабулхонадан чиқаётиб енгил нафас олди. Мелников билан бугунгидек очиқчасига тўқнашмаган эди. Назарида, иккиси ҳам муросасиз тортишишди. Мелников Абдуллаев ҳақидаги барча гумону далилларини яна бир бор синовдан ўтказди. Энди иккиланмайди у.

Абдуллаев кенг йўлка бўйлаб зина томон кетар экан, қаршисидан чиққан таниш қиёфаларга бепарво — уларнинг мулойим, тавозели саломларига бош силкиб қўя қоларди. Унинг бутун хаёли ҳамон Мелников билан банд эди: «Нима бўлганда ҳам муддао аниқ. Майдонга тушдимми — қайтмайман! Шу топда ишончли маслакдошлар керак. Лекин уларни қаердан топай? Ёнимда турадиганларнинг бари менинг ҳимоямга муҳтож кишилар. Наҳотки пешонамга ёлғизлик ҳамроҳ?»

———————

1. К. Я. Успенскийнинг Туркистон ўлкаси — шўроларнинг 1918 йил январда бўлиб ўтган IV қурултойида сўзлаган нутқидан.

2. Пирит — табиатда учрайдиган олтин тусли минерал.

ДУНЁНИ ЧОРЛАДИ ЯНА ТОШКЕНТИМ...

Ота-боболаримиз турли мамлакатлар, халқлар билан дўстона алоқа ўрнатишга, улар билан ҳамкорлик қилиб келишга интилганлар. Бу орзулар соҳибқирон Амир Темур даврида ушалгани, элимизга узоқ юртлардан вакиллар келгани, ўша ўлкаларга гўзал Самарқанддан хатлар, мактублар етиб боргани маълум. Ўша анъаналар мустақиллик туфайли яна давом этиши учун шароит туғилгани, Ўзбекистонда ўтказилаётган халқаро анжуманлар ёш суверен давлатимизнинг обрў-эътибори тобора ошиб бораётганидан далолатдир. Бундан кинофестивал ҳам истисно эмас. У айни пайтда ҳамкасб дўстларга дийдор кўришиб, биргаликда асарлар яратиш, мавжуд филмларни тарғиб қилиш, тажриба алмашиш, кўрик ҳамда баҳсларда иштирок этиш имконини беради.

Тошкент экранини бирорта бошқа халқаро кинофестивал экрани билан таққослаб бўлмайди. Чунки унда ижодий рақобатда бўладиган асарлар Марказий Осиёдан ҳамда яқин хорижий мамлакатлардан келтирилса-да, турли қитъаларда яратилган асарлар ҳам кенг намойиш этилади. Шу боис меҳмонлар, тошкентликлар Хитой халқ республикасининг режиссёри Се Фей ҳамда Ҳиндистоннинг машҳур «Раж Капур филм» студиясининг кинотасмалари билан бирга, Франция киноси ривожига катта ҳисса қўшган Клод Шабролнинг психологик драмасини ҳам кўриш имконига эга бўладилар. Кинонинг ватанида суратга олинган бу асарни кўриш, у ҳақда ўйлаб хулосаларга келиш зарурлигини айтиб ўтардик. Зеро, «Рашк ва телбалик» деб аталган бу асарда режиссёр К.Шаброл ортиқча рашк, ҳадиксираш жараёнини батафсил таърифлаб, муҳим хулосаларга келади. Хиёнат ва садоқат масалалари мелодраматик сюжет, ҳар кимга маълум бўлган анъанавий «учбурчак» воситаси билан эмас, ўзгача шаклда очилади. Оила қурган икки шахснинг юриш-туриши, бир-бирларига ва атрофдагиларга бўлган муносабатининг турли «босқичлари» аста-секин очила боради. Ана шу бадиий тадқиқ қилиш даврида аёл эрининг сўзларига, хатти-ҳаракатига, рашк қилишига мутлақо аҳамият бермай қўяди, қувноқ, ҳазилкаш, серҳаракат шахсдан ҳеч нарсага аҳамият бермайдиган, гап ҳам қайтармайдиган итоаткор бир кимсага айланади. Эри эса уни пойлайвериб, кутавериб, «жиноят устида» ушлайман, деб югуравериб телба бир ҳолга келади... Шундай маъюс оҳанг сўнгги кадрларда устун туриши бизни кўп масалалар юзасидан чуқур фикр юритишга ундайди.

«Актёр» деб аталган Эрон филмида ўзгача ҳолни кўрамиз. Режиссёр Мохсен Мокбалба асарида кучли конфликт пайдо бўлиши мумкин эди: оила фарзанд кўрмайди. Эр-хотин болаларни севади-ю, ўзлариники йўқлигидан афсусланади. Лекин муаллиф томошабинни йиғлатиб эмас, гоҳ кулдириб, гоҳ ўйлашга мажбур этиб, асарнинг ғоясини оча боради. Бунда актёрлар ижросидан ҳам, оператор Азиз Саати санъатидан ҳам унумли фойдаланилган. Хитой ва Покистон тақдим этган филмларда ҳам севги, оила, кундалик турмуш билан боғлиқ воқеалар тафсилотларини кўрамиз.

Хуллас, фестивал экрани кино аҳли, анжуман иштирокчиларинигина эмас, кенг томошабинлар оммасининг эътиборини тортишига шубҳамиз йўқ. Фақат, муштарий авф этсин, таклиф киритишга ботинамиз: фестивал филмларини телеэкранда эмас, катта экранда — сизларни кутиб олишга пухта тараддуд кўрган кинотеатрларга бориб кўрсангиз. Аслида кино маҳсулотини, айниқса, халқаро анжуманда кўрсатиладиган филмларни махсус, кенг экранда — кинотеатрларда кўриш зарур. Кичик экранда намойиш этилганида у ўзининг кўпгина фазилатларини йўқотади.

Фестивал минбаридан айтиладиган сўз тезда жаҳонга маълум бўлади. Чунки турли мамлакатлардан келган журналистлар замонавий техникадан фойдаланиб, анжуман янгиликларини тезда ўз ватанларига етказадилар. Ана шундай минбардан бири — кунда эрта тонгда ўтадиган матбуот конференциялари минбари меҳмонлар ва мезбонлар ихтиёрида бўлади. Намойиш этилган филмлар бўйича савол-жавоб, маърузалар бўлади... Шу билан бирга, фестивалнинг яна бир минбари ҳақида пича фикр юритайлик: Киночилар уйида анжуманнинг бешинчи куни санъаткорлар, мунаққидлар, матбуот ходимлари, теле-радиожурналистлар «Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» мавзусида суҳбат қурадилар. Бу юксак минбардан айтиладиган ҳар бир сўз синхрон тарзда бир неча тилларга таржима қилиб турилади. Ўша куни фестивални ёритадиганлар фақат савол бериш билан чекланмасдан, филмлар ҳамда уларнинг ижодкорлари ҳақида бафуржа фикр юритишлари, анжуманимиз хусусиятлари, шиори, регламенти, дастури ҳақидаги мулоҳазаларини айтишларини кутамиз. Биз эса маърузаларимизда миллий кино санъатимиз ўз ривожининг янги босқичида илғор анъаналарни инкор этмаган ҳолда, ижодий амалиётда сифат ўзгариши рўй бериши зарурияти, бунинг учун фалсафий-назарий фикр теран ва янги талабларга жавоб бериши лозимлигини таъкидлаш ниятимиз бор. Шўролар даврида «кўпмиллатли совет кинематографияси (ёки санъати)» деб аталган қоришманинг бир бўлаги ҳисоблаб келинган ўзбек киноси ўз қиёфасига эга бўлиши, маданий меросидан озиқ олиши, жаҳон маданияти ютуқлари билан ўзи, мустақил равишда танишиб, ундан ўрганиши учун имкон топа олмаганини бугун айтиш, бинобарин, ўша чўзилиб кетган касаллик оқибатларини бартараф этиш йўлларини излаш зарур.

Яна бир минбар — Тошкент халқаро кинофестивалининг муттасил (икки-уч ойда) нашр этиладиган «Бюллетен»ига (ёки «Хабарнома»си) ҳам бугун катта эҳтиёж борлигини қайд этиб ўтардик. Бу нашр аввало бизнинг анжуманимиз, унинг халқаро миқёсдаги обрўси, у ҳақда хорижий мамлакатларда билдирилаётган фикрлар билан жамоатчиликни таништириб туриши талаб этилади. Шу билан бирга, у Деҳли ва Теҳрон, Канн ҳамда Карлови Вари каби фестивалларнинг фаолиятлари, режалари, муаммолари билан таништириб бориши мақсадга мувофиқ. Шунингдек, худди шу «Ахборотнома» ўзбек филмларининг хорижий мамлакатлар томонидан сотиб олиниши, кўрсатилиши жараёнини ёритиши фойдали бўларди.

Фестивалнинг яна бир муҳим жиҳати шуки, у Ўзбекистоннинг бугунги сиёсати тинчлик, ҳамкорлик, ўзаро дўстона муносабатлар эканлигини яна бир карра намоён этади.

Шундай қилиб, фестивалга етиб келдик. Филмларни саралаб, минбарларни жиҳозлаб, кўрик, муҳокама, дўстона суҳбатларга тараддуд кўрдик... Салом, фестивал! Озод ўзбек элида ўтаётган кино байрами!

Ҳамидулла АКБАРОВ

Япониялик актёр Хираси АБЭ

ДЎСТОНА МУЛОҚОТЛАР МИНБАРИ

«Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» шиори остида ўтадиган Тошкент киноанжумани доирасида «Кино санъати ва миллий мустақиллик» мавзуида симпозиум бўлади. XII ТХКФ Ташкилий қўмитаси аъзоси, кинорежиссёр, профессор Шуҳрат АББОСОВдан шу анжуман хусусида сўзлаб беришни илтимос қилдик.

— Биз яшаётган давр кескин ўзгаришлар давридир. Ижтимоий тузумлар ўзгармоқда, ҳаётимиз янгиликларга бой. Дунёқарашимиз, маънавий қадриятларимиз, ўтмишимизга муносабат ўзгарди. Инсоният тарихнинг янги, муаммоларга тўлиб-тошган, моддий ва маънавий манфаатдорлик барқарорлашаётган босқичини бошдан кечирмоқда. Бу машаққатли йўлни кечиб ўтиш ҳар биримиздан жисмоний ва маънавий куч талаб этади. Худди шунинг учун ҳам симпозиумда «Бугунги кун киносида инсон қай йўсинда талқин этилиши керак? Экранимиз қаҳрамони ким? Умуман, замонавий кино қаҳрамони қандай бўлиши керак?» деган саволлар ўртага ташланади.

Дарҳақиқат, кинонинг етакчи мавзуси — инсон, унинг орзу-умидлари, ҳаёти. Айнан инсон кечинмалари томошабинни ҳамдард бўлишга ундайди, таассурот уйғотади, мушоҳадага чорлайди. Буюк Чарли Чаплиннинг қаҳрамонларини бир эсланг. Қанча дард ва улуғворлик мужассам эди унинг кичик омадсиз қаҳрамонларида! Эдуардо де Филиппонинг оддий, қалби дунё қаҳрамонлари ҳеч қачон хотирамиздан ўчмайди.

Ўзбек миллий киносининг асосчиси Наби Ғаниевнинг Тоҳиру Зуҳраси, Хўжа Насриддини ҳамон бизни ҳаяжонга солади. ЮНЕСКО Халқаро ташкилоти тузган жаҳон кино санъатининг энг сара асарлари ичида йигирмата ўзбек филмининг рўйхатини айнан Наби Ғаниевнинг дурдона асарлари бошлаб беради.

— Шуҳрат Солиҳович, Тошкент киноанжуманида қандай мавзу ва йўналишдаги филмлар намойиш этилади?

— Асосан, турли халқлар ва давлатларнинг тарихи, бугунги ҳаётини акс эттирувчи филмлар намойиш этилади. Тарих саҳифаларини ва бугунги кун муаммоларини, эзгу умидлар билан яшаётган инсонлар истиқболини акс эттирувчи киноасарлар кўрсатилади. Бугун биз бу асарларни кечаги кун нуқтаи назаридан таҳлил этмаслигимиз керак. Қаҳрамонларни эса кескин ижобий ва салбийга, яхши ва ёмонга ажратиб бўлмайди.

Турли мамлакат кино намояндалари ўз дарду фикрлари билан ўртоқлашиш, шафқатсизлик ва урушлар, зўравонлик ва қабоҳат ҳамон ҳукм сураётган дунёвий муаммолар ҳақида баҳслашиш учун йиғиладилар бу анжуманга. Биз ана шу муаммоларни бартараф этиш учун жипслашишимиз керак.

Бизга кўпинча шундай савол берадилар: экранда зўравонлик, қотиллик, инсонни таҳқирлаш сингари мавзуларни кўрсатиш шартми? Ижодкор нима мақсадда уруш даҳшатларини, ўлимни, шафқатсизликни акс эттираётганини аниқ билиши керак. Агар у қабоҳатни инсон манфаатларини ҳимоя қилиш учун ифода этса, буни оқлаш мумкин. Бироқ бу мавзулар фақат даромад орттириш, инсон маънавиятига қарши ўлароқ олинган бўлса, бу ижодкорнинг санъати ўлимга маҳкум.

Бизнинг мунозарамизда оташин чақириқ ва шиорлар, сиёсий мафкуралар таҳлили бўлмайди. Симпозиум дўстона фикр алмашувлар, дил изҳорлари руҳида ўтади.

Бизнинг асосий мақсадимиз дунёни икки қарама-қарши томонга ажратиш эмас, балки экранда замондошларимизга ўрнак бўлишга арзийдиган қаҳрамонлар сиймосини яратишдан иборат. Токи экран қаҳрамонлари кечинмалари одамлар қалбига ҳамоҳанг бўлсин, маънавий жиҳатдан юксалтирсин.

«Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» шиори остида ўтадиган кинофестивал доирасидаги мунозарамиз кўплаб давлат кинонамояндаларини жалб этади, кино санъаткорларимизни янада яқинлаштиради, деган умиддамиз. Бу мулоқот ва фикр алмашинувлар жаҳон киноси тараққиётига муносиб ҳисса қўшишига ишончим комил.

— Шуҳрат ака, Сиз «Отамдан қолган далалар» филмини суратга олишни режалаштирибсиз.

— Дарҳақиқат, таниқли ёзувчи Тоғай Муроднинг «Отамдан қолган далалар» асари асосида суратга олишни режалаштирган филмимда халқимизнинг юз йиллик тарихи, деҳқонлар авлоди бошига тушган мусибатлар ҳақида ҳикоя қилмоқчиман. Халқимиз қаддини ростлаб, ўзлигини англаган бир пайтда биз ўтмишимизни, тарихимизнинг номаълум саҳифаларини очишимиз керак. Халқимизнинг тақдири учун ўз жонини фидо қилган, енгиб бўлмайдиган кучларга қарши бош кўтарган қаҳрамонларимизни кўрсатишимиз зарур. Халқимиз ўз қаҳрамон ўғлонларини танисин, билсин, улар билан фахрлансин!

Феруза НОДИРОВА
суҳбатлашди

Раъно ЗОКИРОВА:

ҲАР НАРСАДАН УСТУНИ ДИЙДОР

Ўшанда у Тошкентдаги хореография билим юртида ўқиб юрарди. Бир куни билим юртига киностудиядан ижодкорлар меҳмон бўлиб келди. Шунда кинорежиссёрлардан бирининг нигоҳи ногаҳон Раънога тушиб қолди. Ёшгина ва кўҳликкина қиз беихтиёр унинг эътиборини жалб этди. Шу боис учрашув тугагач, Раънони бир четга чақириб: «Қизим, кинода рол ўйнашни хоҳлайсанми?» дея сўради. Табиийки, бу саволга Раъно йўқ демади, бажону дил рози бўлди.

Шундай қилиб, билим юрти ўқувчиси — кичкинагина Раъно учун ижод йўли очилди. Кўп ўтмай у кинода «Барно қиз» бўлди. Ана шу илк образи орқали кино оламига кириб келди.

— Тўғрисини айтсам, ўша вақтларда мени бир томондан қувонч, бир томондан қўрқув-ҳаяжон, иккиланиш, шубҳа ва гумонлар қамраб олганди, — дейди эндиликда таниқли актриса Раъно Зокирова ўша кунларни эслаб. — Шунга қарамай келажакка ишонч билан дадил ҳаракат қилдим, режиссёр ҳамда тажрибали актёрлар маслаҳатига таянган ҳолда образ яратишга киришдим. Ҳаркалай, интилишларим зое кетмади. Биринчи ролимдан сўнг бошқа кинорежиссёрлар ҳам мени ўз филмларига таклиф эта бошладилар.

— Демак, сизнинг кинога кириб келишингиз кутилмаган таклифдан бошланган. Кейинчалик образдан образга ўтган сари ижрочилик маҳоратингизни ошириб боргансиз. Энди айтинг-чи, кинодаги ўйнаган ролларингизни кейин кузатиб уларнинг ижросидан қониқмаган пайтларингиз ҳам бўлганми?

— Албатта. Бироқ мен ҳар қандай вазиятда, топширилган образ ёқмаса, унинг ижросига киришмайман. Аксинча бўлганда эса, қаҳрамоним характерини очиб бериш учун бор маҳоратимни ишга соламан. Борди-ю, киноасар экранларга чиққандан сўнг қўйган хато-камчиликларимни сезиб қолсам, янги ролларни ижро этаётганимда уларни тузатишга интиламан. Негаки, хато-камчиликларни илғаб тузатиш ҳам актёр учун катта бир мактаб.

— Раънохон, кино ихлосмандлари ўзбек санъаткорлари томонидан суратга олинган «Водиллик келин», «Армон», «Орзулар оғушида», «Масхарабоз», «Сўғдиёна» каби бадиий филмларда турли характердаги ажойиб образлар яратганингизни яхши билишади. Бундан ташқари, сиз қўшни давлатлар кино усталари билан ҳам ҳамкорлик қилгансиз. Шулар ҳақида қисқагина гапириб берсангиз.

— Мен кўпроқ тожик киночилари олган филмларда қатнашганман. Умуман олганда, кинодаги учинчи ролим «Тожикфилм»да суратга олинган «Сўзловчи булоқ»да ижро этганман. Шундан кейин «Эркак ва унинг икки хотини» ҳамда «Тўфон» каби киноасарларда Хайри ва Бибигул образларини талқин этдим. 1992 йили эса «Туркманфилм» ижодкорлари яратган «Мирғоибнинг хазинаси»да суратга тушдим.

— Сиз истеъдодли актёр бўлиш билан бирга ажойиб раққоса ҳамсиз. Буни биз «Гулистондан жудо», «Гулобод ва Хон Феруз» каби бир неча телефилмлар орқали яхши биламиз. Бироқ охир-оқибат Аброр Ҳидоятов номидаги театрга ишга ўтиб кетдингиз. Бунинг сабаби нима?

— Ажабланарли жойи йўқ. Буни эҳтимол тақдир тақозосига йўйиш мумкиндир. Энг муҳими, мен келажакда ҳам катта экрандан умид узганим йўқ. Театрга ўтишдан асосий мақсадим ажойиб истеъдод соҳиби, тажрибали режиссёр Баҳодир Йўлдошев мактабида таълим олиш, шу тариқа маҳоратимни ошириб саҳнада ва экранда пишиқ образлар яратишдан иборат. Айни кунларда эса фарзандим Умиджоннинг тарбияси билан машғулман.

— XII Халқаро Тошкент кинофестивалига, унинг қатнашчилари ва меҳмонларига истакларингиз...

— Кинофестивал — том маънода санъат байрами. Унда анчадан бери учрашмаган ижодкорлар дийдор кўришадилар, қилган ишлари, режалари билан ўртоқлашадилар. Бу, шубҳасиз, истеъдодларни янги ижодий парвозларга, ўзаро ҳамкорликка ундайди.

Мен киноанжуманнинг муваффақиятли ўтишини, катта шуҳрат қозонишини чин дилдан истайман. Барча қатнашчиларга ва меҳмонларга омад тилайман. Фестивални ташкил этиш ва ўтказишда бош бўлган ҳукуматимиз раҳбариятига оддий бир актриса сифатида ўз миннатдорчилигимни изҳор этаман. Диёримизда байрамлар кўпаяверсин.

Раҳматилла БЕРДИЕВ

«2-НОМЕРЛИ ДИПУ»

Бангладеш республикасининг Халқаро Тошкент кинофестивалига юборган филмларидан бири ана шундай деб аталади. Сценарий муаллифи Муҳаммад Зафар Иқбол ва режиссёр Муршидул Ислом ўз филмларида турли қитъа ва барча мамлакатлар халқлари учун баб-баробар долзарб ва абадий мавзу бўлмиш — ёш авлод тарбияси масалаларига мурожаат этадилар. Филмда оилада бола тарбияси, шахснинг шаклланишида оиладаги муҳитнинг роли, ота ва бола, ўқитувчи ва ўқувчи, ўсмир ва унинг тенгқурлари ўртасидаги муносабатлар каби бир қанча муаммолар ўртага ташланади. Воқеалар шошилмасдан, бамайлихотир суръатда ҳикоя қилиб борилади.

Бош қаҳрамон — ўсмирнинг асл номи Муҳаммад Аминул Алан, аммо уни «2-номерли Дипу» деб чақиришади. Бунинг сабаби у футбол ўйинида иккинчи ҳужумчи сифатида иштирок этади. Ўсмирнинг қизиқиши фақат футбол билан тугамайди. Марказдан йироқ қишлоқ мактабига келган янги ўқувчининг футбол билан бирга табиатга меҳрини, саргузашт-детектив асарларга қизиқишини, портретлар чизишини ва ниҳоят, отаси билан бирга яшашини синфда ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида бўлиб ўтган суҳбатдан билиб оламиз.

Филмда бир томондан, ўз ўқувчисининг ҳаёти, ўқишдан ташқари вақтда нималар билан шуғулланиши, қизиқиш доираси қандай эканини батафсил билишга интилувчи идеал педагог тасвирланса, иккинчи томондан, унинг бутунлай қарама-қаршиси—қўлидаги қамчиси билан болаларга жисмоний жазо беришдан тоймайдиган жисмоний тарбия ўқитувчиси кўрсатилади. Муаллифлар воқеаларни аста-секин равожлантира бориш билан икки педагогнинг иш услубини таққослар эканлар, албатта, идеал педагог тарафидалар.

Дипу ва Тариқ лақабли бола ўртасидаги келишмовчилик филмнинг ўзагини ташкил этади. У аста-секин кескинлаша бориб, (Тариқ футбол командаси капитани бўлолмаганидан сўнг), кимсасиз қишлоқ йўлида Тариқ бошлиқ уч боланинг Дипуга ҳужум қилиши эпизодида энг юқори нуқтага етади. Аммо конфликт бир тарафлама, яъни дуркун, бақувват,кучли Тариқнинг Дипуга нисбатан ёмон муносабатида кўринади.

Дипу — беозор, ҳар қандай қувлик, шумликдан йироқ бола. Тариқнинг имкониятларини тўғри баҳолайди, уни ўртага олиб дўппосласа ҳам ўчакишмайди, уришмайди, ҳатто уларни кечиради. Дипунинг бу хислатлари Тариқдай жанжалкашга ҳам таъсир қилиб, унинг характерида яхшиликка томон бурилиш юз беради.

Муаллифлар тарбиявий масалаларни ана шундай ҳал қиладилар.

Филмда саргузашт жанри унсурлари ҳам кўзга ташланади. Дипу онасини излаб шаҳарга келади. Онаси билан шаҳар бўйлаб саёҳат қилади, ҳайвонот боғига боради. Экранда гўзал жойлар, чиройли манзаралар намоён бўлар экан, томошабин ҳам Бангладешнинг табиий манзаралари, кўркам жойлари ҳақида тасаввур ҳосил қилади.

Филмга инсонпарварлик, тўғрилик ғоялари сингдирилган. У реалистик услубда, рангли суратга олинган.

Махсура МИРЗАМУҲАМЕДОВА, киношунос

Киношунос Ҳамидулла Акбаров япониялик санъаткорлар даврасида

ЎзАС АХБОРОТИ

Халқ ижодиёти ва маданий-маънавий ишлар республика маркази «Ўзбекрақс» давлат бирлашмаси билан ҳамкорликда ҳаваскорлик ижодий жамоалари рақс ўргатувчилари учун навбатдаги ўқув-семинарни ўтказдилар. Қорақалпоғистон Республикаси ва республикамиз вилоятларида фаолият кўрсатаётган рақс жамоалари, ашула ва рақс ансамблларининг рақс ўргатувчилари пойтахтимиздаги мазкур соҳага тегишли ўқув даргоҳларида бўлдилар, кўзга кўринган ижодий жамоаларнинг машғулотлари билан танишдилар. Рақс санъатимиз юлдузлари Розия Каримова, Қундуз Миркаримова, Юлдуз Исматова, Маъмура Эргашевалар билан суҳбатлар, мулоқотларда ўзбек миллий рақс санъати унинг ривожига ҳисса қўшган раққоса ва раққослар ҳақида сўз юритилди. Айниқса, ўзбек миллий рақсини жаҳонга ёйган Тамарахоним, Мукаррам Турғунбоева уй-музейларида бўлиб ўтган суҳбатлар қатнашчиларда катта таассурот уйғотди.

Эркаклар рақси хусусида Азимжон Азизов билан бўлиб ўтган мулоқотда эса анжуман қатнашчилари бу рақс тури намояндалари тобора камайиб кетаётганлигидан ташвишланаётганликларини изҳор этдилар. Иштирокчилар янги ташкил этилган Мукаррам Турғунбоева номидаги «Ўзбекрақс» давлат бирлашмаси иши билан танишдилар. Анъанавий тус олган мазкур семинар-кенгаш ҳар йили мунтазам ўтказишга келишиб олинди.

* * *

Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази томонидан ўтказилган ҳаваскорлик ижодий жамоалари режиссёрларининг семинар-кенгашида қатнашган, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардан ташриф буюрган меҳмонлар Маннон Уйғур номидаги Санъат институти ўқув машғулотларида бўлдилар, миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз акс эттирилаётган машғулотлар билан танишдилар. Санъатимиз наомяндалари Шуҳрат Аббосов, Лола Хўжаева, Арсен Исмоилов ва бошқаларнинг давра суҳбатлари, ўқув машғулотларида бўлдилар.

Анжуман иштирокчилари шунингдек режиссёрлардан Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Рустам Ҳамидов, Ўзбекистон халқ артисти Абдурашид Раҳимов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир Отабоев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Марат Азимов билан мулоқотда бўлиб, ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб олдилар.

Қатнашчиларнинг маданият ишлари вазирлиги мутасаддилари билан давра суҳбатида бугунги кун халқ ва ҳаваскорлик ижодий жамоалари олдида турган муаммолар ва уларнинг ечимига алоҳида урғу берилди.

С. СИРОЖИДДИНОВ

МОҲИР СОЗАНДА ВА ДИРИЖЁР

Бошқаларни билмадиму шахсан мен бу одамни биринчи кўрганимдаёқ мусиқачи бўлса керак, деб ўйлагандим. Чунки унинг кўзлари, камгаплиги, ҳар бир сўзини дона-дона қилиб гапириши, ниҳоятда сиполиги бир қараган одамда шундай таассурот қолдириши тайин эди.

Танишганимиздан сўнг эса ўйлаганим тўғри чиққанидан хурсанд бўлдим. Дарҳақиқат, у дирижёр Форуқ Содиқов экан.

Дастлабки учрашувдан сўнг Форуқ Содиқов ҳаётида жуда кўп ўзгаришлар бўлди. Лекин ҳаммаси унинг Глиэр номидаги Республика мусиқа мактабидаги ўқиш давридан бошланганди. Ўшанда у рубоб бўйича Б.Мирзааҳмедов, дирижёрликдан эса Э.Тошматов қўлида таҳсил олди. Мактабни битиргандан сўнг Тошкент Давлат консерваториясининг халқ чолғулари факултетида профессор А.Петросян ва доцент Ф.Василев раҳбарлигида билим олди. Ундаги қобилиятни кўрган устозлар мазкур даргоҳда ишда қолишга таклиф қилдилар.

Ф.Содиқов созандалик фаолиятини Муқимий номидаги театрда бошлаган. Созанда сифатида республика танловларининг ғолиби ҳам бўлган. Лекин дирижёрлик касбига бўлган қизиқиш уни 1971 йили консерваториянинг опера-симфоник дирижёрлиги факултетига етаклаб келди. Бу ерда у машҳур дирижёр, композитор Мухтор Ашрафий ва К. Усмонов раҳбарлигида малакасини оширди. 1976 йили у Тўхтасин Жалилов номидаги халқ чолғу оркестрига бадиий раҳбар ва бош дирижёр этиб тайинланди. Бу Ф.Содиқовнинг ўз касбига бўлган муҳаббатига, катта ижрочилик маҳоратига берилган юқори баҳо эди.

Қутлаймиз!

Бу жамоага келгандан сўнг ўтган 21 йил ичида оркестр республикамизнинг етук мусиқий жамоаларидан бирига айланди. Уларнинг репертуарида халқ куй-қўшиқлари, ўзбек композиторлари асарлари билан бирга, жаҳон мумтоз мусиқаси ҳам алоҳида мавқега эга. Айниқса, Гайдн, Моцарт, Бах, Бетховен, Бизе, Глинка, Чайковский, Штраус, Сарасате, Шуберт, Шостакович, Свиридов, Хачатурян, Ҳожибеков каби етук мусиқа намояндаларининг асарларини оркестр созандалари катта маҳорат ва чуқур мусиқий ҳиссиёт билан ижро этадилар.

Ф.Содиқов раҳбарлик қилаётган халқ чолғу оркестри ижрочилик соҳасидаги улкан ютуқлари ҳамда кенг тингловчиларни эстетик тарбиялашда, ўсиб келаётган ёш авлодни комил инсон қилиб шакллантиришда эришган муваффақиятлари учун 1980 йили Давлат оркестри, 1991 йили эса Академик оркестр унвонларига мушарраф бўлди. Ф.Содиқовнинг ўзига эса Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист унвони берилди.

Бу оркестр Ф.Содиқов бошчилигида республикамизнинг кўпгина жойларида, қардошларимиз диёрида, жаҳоннинг бошқа кўпгина мамлакатларида ўз маҳоратларини намойиш этиб қайтди.

Форуқ Содиқов моҳир созанда, юксак малакали дирижёр бўлиш билан бирга, ёшларнинг билимдон мураббийси ҳамдир. У 20 йилдан ортиқ Тошкент Давлат консерваториясида талабаларга халқ чолғу оркестри дирижёрлиги сирларини ўргатиб келди.

Бугунги кунда тиним билмас бу ижодкор Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтида профессор сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Шу кунларда 50 ёшини қаршилаётган изланувчан, ўз касбига садоқатли, фидойи бу инсон ҳамон республикамиз мусиқа маданиятини юксалтириш йўлида фаолият кўрсатиб келмоқда. Унинг сөрқирра ижодий фаолияти республикамиз мусиқа маданиятини юксалтиришда ўзига хос из қолдиришига ишончимиз комил.

Г.УМАРОВА

Эътироф

«ЁМОН КЎЗДАН ЎЗИ АСРАСИН»

Ушанда 1969 йил эди. Хонамга олдинма-кетин бўлиб шоирлар Эркин Воҳидов ва Тўлқин кириб келишди (ўша йиллари вилоят газетаси — «Сирдарё ҳақиқати»нинг муҳаррири эдим). Ҳол-аҳвол сўрашиб бўлгач, бироз суҳбатлашдик. Ҳар иккисининг ҳам нашъаси бироз пастроқ туюлди менга. Тошкентда бўлаётган паст-баланд гаплардан андак бўлса ҳам хабардор эдим. Ҳамма гаплар ўша қисқа муддатда эларо машҳур бўлиб кетган «Ўзбегим» қасидасига бориб тақаларди. Унда халқнинг тили учида турган гаплар бамисоли бир вулқон каби катта куч ила отилиб чиққанди. Миллатнинг ўзлигини англаш, қадим илдизларини тушуниб етиш ва қаддини тиклашга ундар эди бу асар. «Ўзбегим» тилга олинмаган, қўшиқ қилиб айтилмаган, ёдаки ўқилмаган тўй-ҳашам ёки давралар бўлмасди ҳисоб. Лекин айни пайтда севимли шоиримиз таъқиб қилина бошланди. «Ёшлик девони» китобига муҳаррирлик қилган Тўлқин ишдан четлаштирилган, Эркиннинг эса шеърлари матбуотда деярли кўринмай қолганди.

Гулистон туманининг хўжаликларида яшовчи «Совет Ўзбекистони» (ҳозирги «Ўзбекистон овози») газетасининг ходими уйланаётган эди. Редакция одамлари автобус ва машиналарда келишган. Бир неча юз кишилик дастурхон атрофи меҳмонга тўла. Ўртада ашулачилар авж пардада куйлашмоқда. Навбатдаги қўшиқ тугаши билан маҳаллий меҳмонлардан кимдир «Ўзбегим» бўлсин, деб ашулачилардан илтимос қилди. Даврани бошқараётган газета бўлим мудири (у ўзи ҳам баъзан шеър қоралаб юрарди)нинг юзи бирдан жиддий тус олди.

— Керак эмас, у ғоясиз шеър, аполитичний, — деди бор овози билан. Сўнг ашулачиларга юзланиб, — сизлар бироз дам олинглар, навбатни бошқа санъаткорларга берамиз, — деди.

Шу кичик мисолда ҳам ўша даврдаги айрим кимсаларнинг «Ўзбегим»га муносабати яққол кўзга ташланади. Билмадим, ташаббус кимдан чиқди — ҳалиги «сиёсий саводхон» даврабошини секин ҳамма қатори, меҳмон сифатида дастурхон атрофига ўтказиб қўйишди. Тўйни бошқа одам бошқара бошлади.

Ана шундай вазиятда икки дўст — бири Эркин, бири Тўлқин Сирдарё вилоятига келишган эди. У пайтларда республика Ёзувчилар уюшмасининг вилоят бўлими бизда йўқ эди.

— Режалар қандай, оғайнилар? — сўрадим улардан.

— Ҳеч қандай режа-пежамиз йўқ, — жавоб беришди.

— Қуруқ келмагандирсизлар?

— Қуппа-қуруқмиз, шу бўйбастимиздан бўлак ҳеч вақомиз йўқ.

— Бирор ерда учрашув ўтказармиз балки...

— Биз шунчаки келдик, бир холис жой бўлса, тинчгина ўтирсак, ниятимиз шу. Илтимос, бизнинг келганимизни ҳеч кимга айтманг, иложи бўлса бирор раҳбар зоти билмасин ҳам.

Ҳайрон қолдим, буёғи қандай бўлди. Сўнг уларга разм солдим. Афтидан катта-кичик тўраларнинг майда-чуйда гапларидан тўйиб кетишган бўлса керак. Холи бўлишга, ҳаёт ташвишларидан бироз бўлса-да нарироқ туришга интиларди улар. Тушунганим шу бўлди менинг. Эҳтимол Эркиннинг «Ёлғизлик истаги» шеъри ўша пайтларда туғилган бўлса ҳам ажаб эмас.

Мени ёлғиз қўйинг,
дўстларим,
Чарчаганман, ором олайин.
Бугун менга керакмас ҳеч
ким,
Ўзим билан ёлғиз қолайин.

Шуниси қизиқки, Эркин бўлиб ўтган нохолис сўзлардан нолиб бир оғиз ҳам гап демади, гарчи ноҳақлик уни изтиробга солган, руҳан эзилган бўлса ҳам. Бу аҳволда бирор хўжаликка, корхона ёки ташкилотга бориш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Чунки ҳар икки гапнинг бирида давра расмий бўлмасин, чарчаганмиз ушандай расмий учрашувлардан, деб туришибди. Уйга таклиф қилдим. Кўнишмади. Булар ҳолатини тушунадиган бирор кимса керак. Ким ўша дили ярoларга малҳам бўлгучи инсон? Бирдан кўнгли очиқ, бироз дарвешнома феъллик ўзимизнинг сирдарёлик Ғафур Ғуломимиз — Тўра Сулаймон хаёлга келди. У район газетасида хизмат қиларди. Топиб аҳволни тушунтиргандим, қувониб кетди.

— Ундай зотларга жоним поёндоз, — деди у энтикиб. — Бироқ уйларимиз... ҳалигидек жа културний эмас, ўзимизнинг қишлоқ уйларидан.

Хуллас, Гулистон шаҳрига ёндош райондаги Тўранинг уйига жўнадик. Шоир дўстимиз қувончидан энтикарди. Билишимча, қўрада битта қўйи бор эди. Олиб чиқиб меҳмонлар пойига сўйди.

Деразаси кичкинагина уйда ўтирибмиз. Тўра бор бисотини тўкиб солди. Оқу қизилидан ҳам бўлди. У ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирибмиз. Лекин гап яна айланиб «Ўзбегим»га тақалади.

— Билмадим, бу гап фақат кўнгил учун эмас, балки юрагимнинг аллақаеридан келяпти, бир кун келиб шу қасида миллатни улуғловчи мадҳиядай қабул қилинади. Биласизлар, ҳинд халқининг буюк шоири Рабиндранат Тагорнинг «Ҳиндистон» деган шеъри бўлган. Ҳозир у ҳинд давлатининг мадҳияси бўлиб қолди. Шундай кунларни кўриш насиб этсин ҳаммамизга.

Навбатдаги қадаҳ шу эзгу ният учун кўтарилди. Тўра Сулаймоннинг ўша оддий, соф ўзбекона меҳру муруввати ҳаммамизни бутунлай мафтун этганди. Дилдаги чигиллар бироз бўлса-да ёзилгандек эди.

Эртасига эрталаб яна редакцияда тўпландик.

— Хўш, энди нима қилдик, кўнгил не истайди? — сўрадим улардан.

— Кўнгил тинчлик ва холиликни сўрайди, — эшитган жавобим шу бўлди.

— Сизларга битта-яримтанинг бўлса ҳам кўзи тушди, жилла қурса бир соатга бирор жойга бориб, кишилар билан учрашмасангиз, қандай бўларкан. Ишонинг, улар сиз каби кишиларга илҳақ.

Хуллас, қўярда-қўймай уларни ўша пайтда гуриллаб турган, эл оғзига тушган «3-Боёвут» совхозига олиб бордим. Хўжалик раҳбари Қуддус Рашидов (худо раҳмат қилган бўлсин) адабиёт ихлосмандларидан эди. Телефонда гаплашиб қўйгандик. Борсак, ҳамма ёққа сувлар сепилган, кўча-йўлкалар чиннидек қилиб тозаланган. Хўжалик маркази сердарахт, сергул. Шу ҳолатнинг ўзиёқ дилдаги тугунни ечгандек бўлди. Клуб олдида тумонат одам. Меҳмонларни гуллар ва қарсаклар билан кутиб олишди. Ичкарига кирсак, зал лиқ тўла. Оёқ босгани жой йўқ. Одатдагидек меҳмонларни таништирдик. Аввалига Тўлқин (худо раҳмати насиб қилган бўлсин унга) гапирди, сўнг уч-тўртта шеър ўқиб берди.

Навбат Эркинга келди. У ўрнидан туриши билан зал бир қалқиб олди. Кузатиб турибман: ҳамма ҳаяжонда, борлиқни унутган шу топда улар. У одатдагидек босиқлик билан шеър ўқий бошлади. 500-600 киши тўпланган жойга ўхшамасди зал, шу қадар сокин эдики, пашша учса билинарди. Кишилар энтикиш билан, ютиниб, жон қулоғи билан тингларди ўз севимли шоирини. Уч-тўртта шеър ўқилгач, ўртадан кимдир илтижоли оҳангда «Ўзбегим»ни ўқиб беринг, деди. Эркин бир дам тепароққа қараб хаёл суриб қолди. Шоирнинг нозик кўнглидан не хаёллар кечаётгани бир Худонинг ўзигагина аён эди.

Эркин аста «Ўзбегим»ни ўқишга киришди:

— Тарихингдир минг асрлар
ичра пинҳон, ўзбегим...

У шу қадар ҳаяжон билан ўқирдики қасидасини ёддан ўқий бошлади. Ундаги қарама-қарши ҳолат сезилмасдан қолмади, овози билинар-билинмас титради, рангига қизил югургандек туюлди. Мана, қасиданинг охирги мисралари ҳам ўқилди. Зал сув қуйгандек жим-жит. Ҳамма сеҳрланиб қолганди гўё. Бирдан гулдурос қарсак янгради. Кишилар кўзини кўрсангиз эди шу топда. Бамисоли чўғ бўлиб ёнарди. Зийрак шоир одамларни тинчитиш учун яна шеър айта бошлади. Яна беш-олти шеър ўқиди чамамда. Учрашувни тугатсак бўларди. Шу тараддудда ўрнимдан турган эдим, олдинги қаторда ўтирган бир қария қўл кўтарди.

— Ўғлим Эркинжон, ўзим Зоминданман, бу ерга невараларимни кўргани келгандим. Икки кун бўлдим. Энди қайтаман деб куёв-қизларим, невараларим билан хайрлашиб йўлга тушгандим. Сизларнинг келишингизни эшитиб яна қолдим. Умрингдан барака топ, ўғлим, ўша «Ўзбегим»ни яна бир ўз оғзингдан эшитай, жон болам.

Ҳамма ҳайрон. Барчанниг нигоҳи шоирда. У шарт ўрнидан турди-да қасидани қайта ўқий бошлади. Афтидан, қариянинг гаплари унга қаттиқ таъсир қилганди. Рост-да у ёқда ҳар хил дашномлар, бу ёқда эса шу қадар эъзоз. Ҳали яқиндагина эшитган мисраларимиз эндиликда бизга ҳам бошқача таъсир қилаётганди. Эркин ўзгача бир кўтаринки руҳда, овози ҳам ўзгариб кетгандек эди. Кишилар шоирни чексиз меҳр билан, айтиш мумкинки, фахр билан тингларди. Одамлар билан мулоқотдан ўзини холи тутишга интилган шоир ҳозирги ҳолатдан ўзи ҳам таърифга сиғмас бир туйғу симирмоқда эди.

Қасида тугади, зал қалқиб ўрнидан турди. Меҳмонлар залдан чиқиб кетгунча бирор киши ҳам ўрнидан силжимади, қарсаклар ҳам тинмади. Қуддус ака Рашидов бир пиёла чойга таклиф этди. Энди у кишига эргашиб, уч-тўрт қадам ташлаган эдик:

— Ўғлим Эркинжон, шошмай туринг, — деган овоз эшитилди.

Ҳаммамиз қайрилиб қарадик. Бу ўша — «Ўзбегим»ни яна бир бор эшитай деган қария. Соқолларини селкиллатиб худди йигитлардек илдам елиб келарди.

— Ўғлим, сўзларинг шунчаки сўз эмас, сенга Худойимнинг назари тушган, кел, бир пешонангни силай, мени сенга етказганга жоним фидо бўлсин. — Қария меҳр тўла қалби ҳарорати ила шоирнинг юзларини силади, бағрига босиб, пешонасидан ўпди. — Сенинг гардларинг кўзларимга тўтиё дея унинг юзига теккан қўлларини ўпди, сўнг деди, — Илоё, Яратган эгам сени ёмон кўздан ўзи асрасин, умринг узоқ бўлсин, икки дунёда азизу мукаррам бўл.

Қария фотиҳага очган қўлларини кўтарар экан, кўзларида ёш қалқиди...

Мана шу воқеага ҳадемай 30 йил бўлади. Шу давр ичида не-не ҳодисаларга гувоҳ бўлдик. Лекин мазкур учрашувни ҳалиҳануз ҳаяжонсиз эслай олмайман. Миллатсеварликни миллатчилик деб бошда ёнғоқ чақилаётган ўша кезлардаёқ улус ўз шоирига холис баҳосини берганди. Камдан кам ижодкорга насиб этадиган эларо машҳурлик унга ўша пайтдаёқ насиб этганди. Бу шоир жасоратига, маҳоратига, иқтидорига миллатнинг мангу миннатдорчилиги эди.

Кўнглимда кўпдан бери тугуб юрган бир гап бор. Буни айтиб, жамоатчиликни хабардор қилиб қўйишни бўйнимдаги қарз деб биламан. Гап шундаки, шоиримиз бошига ўринсиз маломатлар ёғилиши ўша пайтда Ўзбекистонга раҳбарлик қилаётган киши Шароф Рашидович томонидан берилган кўрсатмалар туфайли юз берган бўлиши мумкин деган тушунчани тиқиштиришга уринганлар ҳам бўлди. Бу гаплар унчалик асосли эмаслигини, аслида тузум ўзи шундайлигини, у киши атрофини ҳамиша ҳушёр, замон мафкурасига андак бўлса ҳам мос келмайдиган фикр-мулоҳазаларни ўта садоқатлик билан ўз хуржунига тўплаб юрадиганлар хийла илдиз отганлигини кўрсатувчи кичик, лекин масалага катта ойдинлик киритадиган мисол келтирмоқчиман. Аслини олганда қанчалик катта лавозимда бўлмасин, барибир, Шароф Рашидов ҳам ўша тузум, ўша мафкурага муте эди...

Истеъфодаги милиция генерал майори, Шароф Рашидов халқаро фондининг бош директори Отамурод Муҳаммадиев хонасида суҳбатлашиб ўтирибмиз. Шу фонд жойлашган ҳовлида бир пайтлар Шароф ака оиласи билан яшаган эди. Отамурод ака радио қулоғини буради. Хонанда ёниб «Ўзбегим»ни айтаётган эди. Қўшиқни охиригача мириқиб тингладик. Сўнг хона эгаси шартта радиони ўчирди ва менга юзланиб деди:

— Биласизми, ҳар сафар шу қўшиқни тингласам, бир пайтлар раҳматли Рашидов ярим таъна, ярим эзилиш билан менга айтган гаплари ёдимга тушади. 70-йилларнинг бошлари эди. У пайтларда мен Сирдарё вилояти ички ишлар бошқармасининг бошлиғи эдим. Раҳматли вилоятимизга келди. Аввал Сирдарё районида бўлди. Хўжаликлардаги ишни кўздан кечирди, одатдагидек одамлар билан учрашди, суҳбатлашди. У кишини кузатиб бориш менинг хизмат бурчимга кирарди. Пешинга яқин бироз ҳордиқ чиқаргани ҳамда тамадди қилгани райкомнинг меҳмонхонасига келдик. Ҳовлида юз-қўлларни ювдик. Шу пайт меҳмонхона билан девор дармиён хонадондаги радио приёмникдан «Ўзбегим» ашуласи янграб кетди. Мен қўлимда сочиқ билан анграйиб қолибман. Ҳолатимни кўрган Шароф ака мийиғида кулиб, қўлимдан сочиқни олди. Қарасам у киши ҳам силжимай жойларида турибди. Қўшиқ тугагунча шу ҳолатда бўлдик. Хонага кириб ўтиргач:

— Биласизми, — деди у менга тик қараб, — сизнинг ҳамкасбларингиз, шоввозлар Эркин Воҳидовни нима қилишмоқчи бўлганлигини. Икки жилд қораловчи ҳужжат йиғишибди. Кўтариб келишди. Не кўз билан кўрайки, ташаббус маҳаллий малайлардан чиққан. Ижодкорлар орасида ҳам ичи қора, шахсиятпарастлар бўлади. Сизнинг одамларингиз унинг қам-кўстини тўлдирган. Қўлга илинадиган ҳеч вақо йўқ, кўролмаслик балоси, холос. Танишиб чиқиб, уларга тушунтирдим: бу шоир йигитнинг кўнглида мутлақо ғараз йўқ. Ижодкор аҳли бўрттиришларга уч бўлади, юраги туғён ураётганда баъзан ошириб юборади. Бундай хислати йўқ кишилар шоир бўлолмайди. Шундай деб ўша «иш»ни ёпдик. Иброҳим Мўминов ҳақида ҳам худди шундай ҳолат юз берган эди. У киши ҳақидаги ҳужжатлар тўрт жилд эди.

— Қани айтингчи, — деди раҳматли бироз хаёл сургандан сўнг, — ўзингиз унинг шеърларини ўқиганмисиз?

— Ҳа, айримларини, дуч келганларини.

— Бу гапингиз ўқимишли одамнинг сўзи эмас. Эл оғзига тушган шоир ва ёзувчиларимизнинг асарларини ҳар қандай шароитда ҳам вақт топиб ўқиш керак. Шундай қилинса — булар-булмасга ҳужжат тўпланмайди. Майда-чуйда гапларга ўзингиз жавоб бериб юборадиган бўласиз. Энди Эркинга келсак, муҳофазаси ниҳоятда кенг, мутафаккир шоир бўладиган кўринади, бу хислат ҳозирданоқ сезилиб турибди. Шу шеъридаги тафаккур кўламининг нақадар кенглигини идрок этаяпсизми?

Ҳа, ҳар сафар «Ўзбегим»ни тинглаганимда шу воқеа, шу гаплар тасаввуримда янгидан жонланади...

Дарҳақиқат, Отамурод аканинг гаплари масалага анча ойдинлик киритиши жиҳатидан муҳим деб ҳисоблайман. Шоиримизнинг азиз бошидан эл меҳри аримагай. Зеро, бутун қалб қўрини у шу элга, шу юртга бахшида қилмоқда. Унинг толеи баланд қилиб яратганлари рост бўлсин.

Исмоил СУЛАЙМОНОВ

УКАНГИЗГА ТУШУНТИРИНГ

Ёзувчи Носир ФОЗИЛОВ ҳаётидан қизиқ номалар

ЛАҚАБ ҲАМ КЕРАКМАС

Носир ака қизиқ, қаердан эканингизни билса бўлди, дарров лақаб топиб беради. Туркистондан, Чимкентданман деб кўринг — қозоқсиз. Тошҳовузнинг ўзбегимисиз — туркмансиз.

Шойим Бўтаевни кўрса (Шоимжон Хўжанддан):

— Тожик ўғлим, анови нарсангизни ўқиб қўйдим, хонамга бир кириб кетинг, — дейди.

Турсунбой Адашбоев телефон қилиб қолса, унгаям:

— Ҳой, қирғизнинг новчаси, буёққа туш, гап бор!

Ҳамза Имонбердиев билан сўрашиб қўяди:

— Ҳа, қозоқ бола, элинг-журтинг омонми?

Бир куни Нукусдан Кенгесбой Оллоберганов («Амударё» журналининг бош муҳаррири, ёзувчи ва адиб, давлат мукофотининг соҳиби) келиб, менинг хонамда гаплашиб ўтирган эдик. Бир пайт даҳлизда Носир аканинг овози янграб қолди:

— Ҳой, қорақалпоқ!

Кенгесбой қалқиб кетиб, ичаётган чойини тўкиб олди. Ҳайрон бўлиб шивирлади:

— Уй-бай, менинг келганимни Насир ағай қаердан билди экан?

— Сенинг келганингдан хабари йўқ Носир аканинг, — дедим уни тинчитиб. — Бемалол чойингни ичавер. Мени чақираяптилар...

Кенгесбой енгил нафас олди.

МАҚТАБ-МАҚТАБ...

Носир ака хонасидан чиқиб, техред йигит Юсуф Абдуллаевнинг хонасига киради:

— Тожик болам, — деб гап бошлайди, — бу ўзбекларга ҳеч ишонч қолмади-қолмади-да...

— Тўғри айтасиз, устоз! — дейди Юсуф ҳам одоб билан. Содда йигит, ҳали коса тагида нимкоса борлигидан бехабар... — Нима гапингиз бўлса ўзимга айтаверинг, устоз...

— Хўп, бўлмаса бундай қиласан, энг ишонганимиз ўзингсан, ғир этиб нашриётга бор. Мукофот беришаётган экан. Тезда олиб кел, шу бугуннинг ўзида тарқатиб чиқ, сендан бошқага бу ишни ишониб бўлмайди ўзи...

Юсуфнинг рози бўлишдан бошқа иложи қолмайди, мақтови зўр бўлган-да бошда... Носир ака мақтов билан одамни рози қилиб... жонингни ҳам ола билади!

УКАНГИЗГА ТУШУНТИРИНГ...

Бир таҳририят йиғилишида домла Азиз Қаюмов «Шарқ юлдузи» ойномасини тарғиб қилиш ишларига ҳам эътибор зарурлиги ҳақида гапириб қолдилар. Домланинг фикрича, тарғибот ишлари кенгайтирилса, жонлантирилса, ўқувчилар сони ҳам ортиб кетиши турган гап...

— Масалан, — дедилар домла, — газеталарни кўпчилик одам ўқийди, ойномани эса кўп одам сотиб олмаслиги, обуна бўлмаслиги мумкин. Республикамизнинг энг кўп ўқиладиган газетаси журналнинг ҳар сонини ойда бир марта тарғиб қилиб, бир саҳифа, бир саҳифа бериб борса бўлади-ку. Шунда ҳам журналимиз халқнинг ичига кенгроқ кириб боради, ҳам газетанинг ўзига фойда — адабиёт саҳифаси ранг-баранглашади...

Носир ака шу пайт Азиз Қаюмовга юзланди-да:

— Шуни нега укангизга тушунтирмайсиз? — деб луқма ташлади.

Ҳамма жим бўлиб қолди, сўнг гур-р этиб кулиб юборди.

Азиз аканинг укаси Лазиз Қаюмов ўша пайтда отахон газетада бош муҳаррир эди...

ЎЗБЕКНИНГ ЯНА БИР ХЎРОЗИ

Носир Фозиловнинг хўроз ёзувчи бўлиб юрганини... кўпчилик эсласа керак. Бунинг қисқача тарихи шундай, машҳур қорақалпоқ адиби Ўрозбой Абдураҳмоновнинг Тошкентда «Чангалзор пайғамбарининг сири» номли китоби чиқади-ю, ҳамманинг оғзига тушади-қолади. Ҳақиқатдан ҳам ўша йиллар (саксонинчи йилларнинг ўртасида) шундай воқеалар бўлиб ўтган. Урозбой оға шу воқеаларни китоб қилиб ёзган, китоби ўзбекча, қорақалпоқча, русча, яна бир қанча тилларга таржима қилиниб, шуҳрат қозонган эди. Яхшиси, ўша китобнинг ўзбекчасини ўқиб чиқсангиз, гап кимлар ҳақида, нима ҳақида кетаётганини тушуниб оласиз. Хуллас, ўша китобини кўтариб Урозбой оға Носир аканинг уйига келади-да, Носир акадан дастхат сўрайди. «Дурракмисан, — дейди Носир ака, — китобни сен ёзгансан-ку, ахир, сен менга дастхат ёзиб бер!». «Йўқ, — дейди Урозбой оға, — китобни сиз таржима қилиб, мени Ўзбекистонга машҳур қилиб юбордингиз, демак, китоб сизники, мен эса сизнинг шогирдингизман, дастхатни сиз ёзасиз...» Ҳурмат-ку, бу энди. Шунда Носир ака китобни қўлига олибди-да, ўзининг тарихий дастхатини битиб беради: «Қорақалпоқнинг Ўроз ёзувчисига ўзбекларнинг хўроз ёзувчисидан дастхат...» Бу ҳақда Носир аканинг ўзлари жуда чиройли қилиб латифамонанд воқеа тўқиганлар, ёзиб чиқарганлар. «Хўроз ёзувчи» деган атама машҳур бўлиб кетади, ҳамманинг оғзида шу ибора: Носир ака, Урозбой, «Чангалзор...ва Хўрозбой».

Машраб Бобоев билан Носир аканинг уйида ўтирган эдик. Кетадиган пайт бўлиб қолган. Бир пайт Носир ака янги чиққан китобларини кўз-кўзлаб қолди.

— Мана, юбилейимнинг олдидан «Чўлпон» битта китобимни, Ғафур Ғулом нашриёти русча, ўзбекча қилиб иккита китобимни, қозоқ биродарларимиз битта китобимни чиқаришди... Раҳмат шуларга!

— Носир ака! — Хитоб қилди Машраб Бобоев. — Битта китобингизни менга берасиз! Ҳа, дастхат ёзиб берасиз!

— Оббо! Ёмон жойидан тутдинг-ку! Ўзи биттагина олганман...

— Йўқ! Берасиз! Дастхат ёзиб берасиз!

Машраб ака охири Носир акани кўндирди. Носир ака ручка топиб келди.

— Хўп, майли, битта укамизга дастхат ёзсак ёзибмиз-да...

— Тўхтанг! — Машраб аканинг эсига юқоридаги латифамонанд дастхат тушди. — Худди Урозбойга ёзганингиздай, ҳам кулгили, ҳам тарихий дастхат бўлсин!

— Ҳаракат қиламиз энди, сен жим тур қани...

— Тўхтанг! — баттар қизишди Машраб ака. — Ичида «хўроз» деган сўзиям бўлсин! Ўшанда Урозбойни уйингизга мен бошлаб келганман!..

— Оббо! Хўп дедим-ку...

— Ёзинг! Лекин «хўроз» деган сўз бўлиши шарт!

Носир ака дастхат ёзиб, қўл қўйиб, Машраб акага узатди. Машраб ака китобни очиб ўқиди-да, қийқириб кулиб юборди:

— Маладес-э, Носир ака! Мана, яна битта ҳам тарихий, ҳам кулгили дастхат юзага келди!

Носир аканинг экспромт (бадиҳа) сўзларга усталиги, ҳозиржавоблиги маълум, дастхат бу гал ҳам шундай фавқулодда ўткирлик билан ёзилгани шубҳасиз.

Йўлда ўқиб оларман, дедим-да, Машраб акани шошилтирдим:

— Метрога кечикмайлик, устоз!

Хайрлашиб, жўнаб кетдик.

Метрога чиқиб олганимиздан кейин Машраб аканинг қўлидан китобни олиб, дастхатга кўз югуртирдим. Дастхат худди Машраб аканинг буюртмасидан бўлган экан: «Ё Машрабо! Ўзи дароз, иши хўроз укамизга Носир акангдан эсдалик».

МИСОЛ УЧУН...

Омон Мухтор гапираётганда «мисол учун-да» деган гапни кўп ишлатади. Масалан, ходимларни тергаётганда:

— Энди, ука, бу юришингиз бўлмайди, мисол учун-да... Иш деганда масъулият сезмасангиз, кечикиб келаверсангиз, мисол учунда, бунақада бўлмайди...

Хом материални қайтараётганда:

— Ўзингиз ўқидингизми шу материални? Ёқтими шу сизнинг ўзингизга! Мисол учун-да... Ўқимагансиз! Ўқимагансиз ҳам чала-чулпа таҳрир қилгансиз-у, мошинкага берворгансиз! Ўқувчи ўқиса буни, нима дейди? «Шарқ юлдузи»да кимлар ишлаяпти ўзи, демайдими? Мисол учун-да...

Бир куни ҳаммамиз овқатланиш учун кетишга тўпланиб, лифтни кутиб турган эдик. Ҳой-ҳойлаганимизга қарамай, негадир Омон ака хонасидан чиқавермади. Юсуфжон югуриб бориб келди-да:

— Омон ака овқатга чиқмас экан, — деди, — ошқозони... сал иш топибди.

— Шунақа бўлади-да — тўнғиллади Носир ака. — Ижод қиламан деб вақтида овқатланмаса. Фикри-хаёли фақат румонда бўлса, овқатланганда ҳам мисол учун овқатланса... Мана энди оқибати нима бўлди? Ошқозони ҳам мисол учун оғриган...

НОСИР АКАНИНГ ИЛТИМОСИ

Носир аканинг хонасига бир кирганимда, «Чўлпон» нашриётининг бош муҳаррири ўринбосари Турсунбой Адашбоев билан суҳбатлашиб ўтирган экан. Носир аканинг олтмиш йиллик юбилейи нишонланадиган йил эди. «Чўлпон» нашриётида Носир аканинг ҳикоя ва қиссалари тўпланиб, китоб бўлиб чиқарилаётган эканми, Турсунбой ака ана шу китобнинг муқоваси, безакларини кўрсатиш учун олиб кирган экан. Ўн-ўн беш дақиқа муҳокама қилишиб, сўнг Носир ака миннатдорчилик билдирди:

— Маъқул, қирғизим, маъқул. Ҳаммаси яхши, кўнгилдагидай, бироқ энди шахсий илтимосим бор, ўзингга...

— Айтинг, устоз, айтинг...

— Сизлардан қолар гап йўқ, шу пайтгача нечта китоб чиқарган бўлсам, барининг ранги сариқ бўлиб чиқди. Энди... бу, ўзимизнинг рангимиз ҳам худонинг бергани... сариқроқмиз. Китобим чиқди деб мақтаниб кўрсатсам, доимо ёзувчилар аския қилиб кулгани кулган... Айниқса, Саид Аҳмад акага худо беради, ҳар гал китобим чиққанида, рангинг китобингга ҳам ўтиб кетибди, деб кулги қилади. Энди сендан қаттиқ илтимосим шуки, шу китобнинг муқовасини ўзинг назорат қил, сариқ рангда чиқиб кетмасин, иложи бўлса, ваабши сариқ ранг аралашмасин шу китобга. Ҳажми ҳам кўнгилдагидай, каттагина бўляпти, ҳеч бўлмаса, шу китобни кўрсатиб мақтаниб юрай, жон ука. Қайси рангда бўлса бўлсин, сариқ бўлмаса бас...

Носир ака бу илтимосини жуда ялинчоқ оҳангда, одамнинг раҳми келадиган даражада зорланиб айтди.

— Хўп-хўп, устоз. — Турсунбой аканинг ҳам овози ўзгариб кетди. — Ўзим назорат қилиб, кузатиб бораман, иложи борича сариқ...

— Шундай бўлсин... илтимосим шу...

Турсунбой Адашбоев Носир аканинг қаттиқ илтимосини қаттиқ назорат қилишга қаттиқ ваъда бериб чиқиб кетди. Билмадим, ё ваъдаси эсдан чиқиб кетдими, ёки илтимосини айнан шу рангда бўлиши керак деб тушундими...

Хуллас, китоб чиқди!

Ҳажми ҳам каттагина, кўнгилдагидай!

Мақтаниб кўрсатса арзигулик!

Номининг чиройлилигини айтинг — «Болалигим — пошшолигим»!

Бироқ ранги... Носир акага жуда қадрдон рангда — сап-сариқ эди...

Музаффар АҲМАД

Ижодий гурунг

ЧЎЛПОН ИЖОДИГА БАҒИШЛАНДИ

Хўжанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетида севимли шоир ва носир Абдулҳамид Сулаймон ўғли — Чўлпон ижодига бағишланган ҳафталик бўлиб ўтди. Ҳафталик «Чўлпон истиқлол фидойиси» мазуидаги илмий-назарий конференция билан бошланди. Дорилфунун ректори, тарих фанлари доктори, профессор С. Абдуллаев ўз нутқида ўзбек-тожик халқлари дўстлиги, адабиётларимизнинг муштарак асосларига тўхталди.

Шундан кейин таниқли адабиётшунос олим, филология фанлари номзоди, доцент С. Мирҳайдаров «Чўлпон — буюк носир» мавзуида доклад қилди. Олим ўз чиқишида ижодкор адабий мероси ҳақида шундай деди: «Ўзбек ҳикоячилигининг лирик табиатини ва ўзбекона хусусиятини яратган адибнинг муборак номи Абдулла Қаҳҳор номи билан ёнма-ён туради. Иккинчидан, тарихий романчилик шажарасида шу вақтгача Қодирий ва Ойбек номи айтилиб келинган бўлса, бугунги кунда Қодирий, Чўлпон ва Ойбек деб тан олиш мутлақо адолатдандир».

Доцент Ҳ. Эшонқулов «Чўлпоннинг поэтик олами» деб аталган доклади ўзбек шеъриятининг янги нав ва оҳангини яратган бетакрор шоир ижодини таҳлил этиб, ўзи илгари сурган ғояларини далиллаб берди.

«Қодирий ва Чўлпон» деб номланган докладида доцент Ю. Шоназаров Қодирий романлари билан Чўлпон романини қиёслаб таҳлил этди. Катта ўқитувчи С. Махсумхоновнинг «Чўлпон — ҳикоянавис» мавзуидаги чиқишида Чўлпон ҳикояларининг лириклик ва рамзийлик томонига алоҳида урғу берилди.

Ҳафталик кунлари талабалар ўртасида Чўлпон ижоди бўйича ёзма ишлар конкурси ўтказилди. Шунингдек, «Чўлпон — адабиётимиз чўлпони» мавзуидаги ўткир зеҳнлилар мушоираси ҳафталик давомидаги энг чиройли тадбирлардан бири бўлди.

Хулоса қилиб айтганда, Чўлпон ижодига бағишланган ҳафталик тожик-ўзбек халқлари дўстлигини тараннум этди.

Мавлонберди СУЮНОВ,
Хўжанд Давлат университети аспиранти

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Рустам МУСУРМОНОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0352. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6